

АН ФИЛИП

ДОКАТО ВЪЗДЪХНЕШ...

Превод от френски: Надежда Станева, —

chitanka.info

*„Когато скръбта се всели у човека,
добродетелите намаляват.“*

Спиноза

I

Събуждам се рано. Още е тъмно. Лежа със затворени очи и се опитвам отново да се унеса, но не потъвам дълбоко в сън. Оставам върху тъжен и сив бряг, някъде по средата между действителност и кошмар. По-добре ще направя да запаля лампата и да почета, за да избягна лабиринтите, където мисълта ми вече се залута, но умората ме прави бездейна и аз се отдалечавам по пътя на светлите спомени. Успявам да ги достигна понякога и те ме обсебват цяла, така че за миг ги смесвам с действителността. Но съзнанието не се предава лесно и аз се плъзгам от спомен на спомен, загледана във възглавницата, която продължавам да поставям всяка вечер от дясната си страна, и си представям твоето мъртво лице, както го съзрях обърнато към моето празно място в леглото в мига, когато животът те е напуснал. Виждам отворените ти очи, спокойното ти, отдалечено от света лице, ръцете с отпуснати длани, от които веднага разбрах, че не си изпитал никакъв ужас, никакво страдание. В онзи ден, когато часове наред седях да те съзерцавам, да държа студената ти ръка, която малко по малко се вцепеняваше, да галя лицето ти, почувствувах, че ти лежиш на нашето легло като върху спасителен бряг, а аз, живата, се отдалечавах, повлечена въпреки волята си от някакво непобедимо течение. Ти беше се превърнал веднъж завинаги в покой, докато аз бях все още за известно време движение. Смъртта ни разделяше във вечността.

Отварям очи, запалвам лампата и се ядосвам на себе си. Денят започва, а аз не откривам в него щастливи изгледи. Ти виждаше само мене, аз виждах само тебе. Днес живея в затворен свят без светлина. Край мен е пусто. Знаех, че ще бъде така. През ония дни, всеки от които можеше да бъде последен, аз те гледах, исках да видя любовта, а намирах смъртта. Говорех ти мислено: „Гледай ме и ти, защото на мен ще ми остане поне споменът, а ти няма да имаш нищо. Всичко ще изчезне, дори и споменът. Небитие. Ти ще се върнеш в небитието.“

Опиянявах се, като те гледах, къпех се в движенията ти, в погледите ти. Усмивках ти се, за да се насладя на твоята усмивка, целувах ръката ти, за да видя как ти целуваш моята. И си казвах, че никога, никога няма да забравя всичко това. Желала бих всеки твой допир да се вдълбае в моето тяло, всяка моя милувка да попречи на разтлението на твоето. Борех се срещу невъзможното. Бях победена, защото ти беше победен, но ти не знаеше своето поражение.

Иска ми се да вървя, да вървя, да не спирам никога. Само така животът ми се струва възможен. Обичах нашата съгласувана крачка, тя беше нещо действително, нещо най-прекрасно. Закъде съм се запътила днес, защото да вървиш, не значи само да местиш крак пред крак. Къде е моята цел? Подчинявам се на належащото: живея и помагам на децата си да живеят. Само като свеждам нещата до тяхната първичност, мога да върша онова, което има да се върши, и тогава всичко става почти лесно.

Чувствувам се добре в зимното мълчание, когато земята е гола и безуханна. Мъча се да потъна в нейния сън. През пролетта няма да има попътни ветрове за моето плуване. Слънцето, напъпилите дървета, ароматът, птичите песни ще ме удавят.

Какво можеш да направиш пред първото разцъфнало цвете, освен да го обичаш и да искаш да живееш тъй простичко, както простичко расте и то?

Как да приема бъдещето, в което тебе нима да те има?

Вървя из Люксембургската градина по същите алеи, по които минавах преди две години. Тогава беше ранен утринен час. Пейките бяха празни. Няколко ученици бързаха за училище. Водоскокът се къпеше в бисерната светлина на утрото, защото тогава не валеше, както вали днес, макар че приближаваше зима. Вятърът гонеше мъртвите листа, върху мъртви листа стъпвах и аз. Нищо, други ще се родят. Но можех ли да се примиря други хора да се раждат, когато ти умираше? Бродех из познатите любими пътеки. Всяко дърво се възправяше пред мене като преграда. Говорех с тебе мислено и ти казвах всичко онова, което никога вече няма да си кажем. Поемах дъх бавно, с пълни гърди. Не смеех да седна, боях се да издъхна. Вървах безспир, сякаш отивах накрай света. Дишах жадно, както пие вода

човек след дълго бягане. Не търсех развръзка; развръзката съществуваше, но беше непоносима, това е всичко.

Дотогава никога не бях помисляла за смъртта. Дори през ум не ми минаваше за нея. Само животът имаше значение. А какво е смъртта? Среща, неизбежна среща, която в същото време никога не може да се състои, защото дойде ли тя, нас вече ни няма. Идва в момента, когато ние преставаме да съществуваме. Така че или тя, или ние. Можем да я посрещнем в пълно съзнание, но дали можем дори за миг да я осъзнаем? Тя щеше да ме раздели окончателно, завинаги с човека, когото обичах най-много от всичко на света. Безвъзвратното чукаше на нашата врата. Знаех, че никаква друга връзка, освен моята любов не може вече да ни свързва. Казвах си, че ако някои почувствителни клетки, наречени душа, продължават да съществуват, те не могат да притежават памет, следователно нашата раздяла ще бъде вечна. Повтарях си, че смъртта не е нищо, че само страхът, физическата болка и страданието от раздялата с любимите същества или започнатото дело прави ужасно нейното приближаване, а на тебе всичко това ще ти бъде спестено. Но как може да те няма вече на света?

Откривах що значи нещастие. Трябваше да потърся назад, чак в детските спомени, там да намеря това непреодолимо, черно като нощ и като сажди чувство, усещането, че затъвам и се задушавам. Бях на четири или пет години. Виждам се как вървя подир мама на гарата. Нареждаме се на опашка пред гишетото. Когато идва нашият ред, мама казва: „Цял билет отиване и връщане и половин билет само за отиване до В.“ Не виждам на кого говори, но чувам думите ѝ и се притискам до нея. Не зная дали съм се прилепяла до снагата ѝ, но и днес още си спомням как кръвта ми се устремяваше към нея като към единствено убежище, единствено сигурно място в света. Качваме се във влака. Аз познавам всяка спирка, тъй като не правя за първи път това пътуване. Зная какво ме очаква. Пресмятам колко часа ми остават да бъда с мама, преди да се отделя от нея за известно време, което ми изглежда дълго като самата вечност. Мисля, че съм се научила вече да не плача. Но усещам в гърдите си някакъв октопод, който стиска сърцето ми, изкачва се чак до гърлото ми и почва да гори в устата ми.

Аз, като много други, съм дете на разведени, залог между двама души, които, след като са се обичали, искат да си отмъстят един на

друг. Всъщност съвсем обикновена история. Аз трябва да „изкарам определеното време“ при баща си, по-точно не у него, а у брат му и снаха му. Влакът спира: В... Остава ми не повече от четвърт час живот. Ще вземем файтон, там аз ще се сгуша до мама. Конят пристъпва бавно, защото улица Дьо Франс е стръмна и много криволичи. Ето последния завой. Виждам къщата, бяла като другите, с огледало шпионка на първия етаж, през което можеш незабелязано да видиш кой звъни или кой минава. Остава ми съвсем малко време, колкото да изброя до двадесет, докато файтонът обърне, понеже къщата е от лявата страна на улицата. После майка ми ще ме притисне в обятията си и аз ще я целуна с всички сили. Тя ще се върне със същия файтон, без дори да слиза, а аз ще застана до леля и лицемерно ще махам с ръка за сбогом, а в това време сърцето ми ще бие до пръсване; зная, научили са ме, че тук не е позволено да се проявяват никакви чувства. Влизам в къщата. Първата стая вляво е салонът. Тук никога не се влиза. Калъфите на мебелите, килимът, стените — всичко е в един цвят. Следва трапезарията. Тя гледа към малък двор, откъдето по стъпала се слиза в градината. Но в тази стая аз не виждам нищо друго, освен голямото огледало, моето изтезание, срещу което сядам през време на ядене. Щом вдигна очи, чувам: „Не се гледай в огледалото!“ Навеждам глава и дъвча, без да гълтам. „Яж!“ Мълчание. Ужасно, отвратително мълчание, нарушавано само от тракането на приборите. Чичо и леля не разговарят. Те вече не са съпружеска двойка, а домакинство, и то домакинство без деца.

Да, тогава именно почувствувах какво значи нещастие. По-късно познах негодуванието и гнева, но вече бях твърдо решила да построя собственото си щастие.

II

— Колко ще трае? — запитах лекарите, когато ме поканиха в малката стая до операционната.

— От един до шест месеца най-много.

— Не можете ли да направите така, че да не се събуди от упойката, понеже още спи?

— Не, госпожо.

Пет минути преди това бях станала от стола, на който седях в чакалнята заедно с най-близките ни приятели.

— Викат госпожа Х. — бе съобщила влязлата сестра. Последвах я, като си мислех: „Много бързо свършиха. Казаха, че ще продължи час и половина, а са изминали едва двадесет минути, откакто го качиха в операционната.“ Когато видях да влизат четиримата лекари в бели престилки, прочетох истината по лицата им като в отворена книга. Единият от тях ми поднесе стол, без да продума. Разбрах. Започваше моята екзекуция, а този, който щеше да умре, спеше на няколко метра от мене.

— Ще страда ли?

— Не, смъртта сигурно ще настъпи от изтощение.

Слязох пак долу. Асансьорът беше същият, личността, която се качи в него, беше наглед същата, но вътре в себе си аз изживявах края на света. Казах някому: „Свърши се.“ Повикаха ме по телефона и лъжата започна. Малко по-късно влязох в стаята, ти беше вече там. Санитарката нагласяваше върху левия ти крак апарата за преливане на кръв. Дишането ти бе затруднено от сондата, поставена в носа ти. Би могъл да лежиш така с бледото, тъжно лице на човек, който още спи упоен, и всичко е наред. Именно това си бях представляла в моменти на упование: ще изминат три тежки дни и отново — цял живот пред нас. Три тежки дни, но накрая смърт, а от тези дни до смъртта — лъжа между нас.

Дори докато спеше, не смеех да спра върху тебе погледа си, изпълнен с отчаяние, с безумие. Насилвах се да те гледам спокойно,

репетирах пред тебе, незнаещия, комедията, която ми предстоеше да играя — само тя ми оставаше вече от нашия съвместен живот. Последният ни поглед като съпрузи, като равен на равен, беше оня, който си разменихме, когато болногледачът те взеше с количката към операционната.

III

Изминали бяха осем години. Съботен ден. Беше още студено. В Париж пролетта не се забелязваше, но на полето вече се чувствуваше въпреки сивото небе и оголените дървета.

Пътувахме с колата, поглеждайки от време на време в планчето, което ни бяха дали от агенцията за продажба на недвижими имоти. Полутахме се доста, докато стигнем до селото и намерим високата желязна ограда. Тръгнахме по засенена с дървета алея и в дъното се показва къщата — грозна, боядисана в жълто и червено, нагиздена с едно стълбище, кацнало по средата ѝ като брадавица на нос. Само покривът от стари керемиди беше красив. Един възрастен човек косеше тревата на една морава. Той тръгна към нас. Държеше се изправен, малко вдървен, като кавалерийски офицер. Спомням си добре завързаната му вратовръзка, коравата яка и филцовата шапка, както и ясните му, малко присмехулни очи. Разглеждаше ни внимателно и говореше с къси изречения.

Да, имотът се продаваше. Можехме да го разгледаме.

— Но къщата — добави той — не е моя работа. Ако искате, ще повикам госпожата.

„Госпожата“ беше неговата жена. Отиде да я повика, тя пристигна с ключове в ръце, като загръщаше бледолилав шал на раменете си. Поздрави ни много почтително и ни покани да я последваме. Разтворихме капациите, разгледахме къщата и моето въображение запя. От всеки прозорец се откриваше гледка към места, пълни с прелест и романтика. А къщата ще стане такава, каквато ние я искаме; реката течеше на двадесет метра от нея, имаше дървета, спокойствие цареше на това място. Тук с нас ще се роди и любовта.

Градинарят ни чакаше пред вратата. Поведе ни из парка, за да ни покаже дърветата. Спираше се пред всяко, опипваше дънера му, показваше ни първите пъпки.

— Кестените боледуваха — говореше той, — остана здрав само оня, самотният, пред къщата; цветовете му стават тъй розови, че

озаряват цялата фасада. А пък този дъб е най-хубавият в цялата околност, погледнете колко право е стеблото му. Оная алея с кедрите, ей там горе, до малката брезова горичка, я помня още когато я засаждаха — хрумване на един от собствениците, всъщност единственият, който разбираше нещо от дървета и ги обичаше, защото другите след него предпочитаха да ходят в Межев или на Лазурния бряг. За да живееш тук, трябва да обичаш и познаваш полето. Вие обичате ли полето?

— Да, обичаме го.

— На мене то ми е животът — рече той. — Но аз съм само градинар и утре може да ме изгонят оттук.

Той каза това с възхитителна гордост, като ни гледаше в очите.

От този момент аз обикнах господин Б. Той ни показва овощните дръвчета в зеленчуковата градина, засадена на три тераси, и ни говори за почвата, дори стри малко пръст между пръстите си. Разгледахме разсада от моркови и марули, видяхме ягодарника, лехите с мащерка, купищата божури. Отвъд кестеновата алея се простираше занемарената част от парка, множество млади подрасли, оплетени с мъх, бръшлян и сухи клони; после тръгнахме по една пътечка, която ни изведе до Оаза.

Помахаме с ръка от високия стръмен бряг на моряците, които минаваха с малкия катер. Господин Б. не се интересувахе от водата.

— Може ли да се къпе тук човек през лятото.

Въпросът трябва да му се е видял смешен.

— Ако не ви е гнус, можете. Има такива, дето се къпят, но реката е пълна с мазут и умрели котки.

В окрайнината на една морава господин Б. ни показва предмета на своята гордост: дървета, подстригани във форма на петли и други птици.

— Ето това се казва работа! За да подстрижеш така едно дърво, нужно е много време, а трябва и да умееш да го направиш. Днешните градинари не искат да се учат, много трудно им се вижда.

Ние ненавиждахме най-много точно това — свръхизкуственото, но нямаше как, той ни развълнува и ние се възхитихме от учтивост.

Толкова за този ден. Напущайки имението, спряхме на хълма. Долу през още черните ниви Оаза влачеше отражението на облаците, а в далечината, почти до линията на хоризонта, сред няколко къщи се

издигаше църквата. Хубаво беше. Прекрасно! Обзе ме неудържимо желание да ти говоря, но замълчах, или по-право, премълчах най-главното. Не бях още сигурна, че ще имам дете, затова не споделих с тебе своето несигурно щастие.

След петнадесет дни пак дойдохме. Пролетта беше в разгара си. Спряхме колата на същото място. Слънцето беше вече високо и всред полската тишина виждахме как то бавно пие утринната мъгла и разбулва пред очите ни скрития между дърветата покрив на къщата, която току-що бяхме купили.

Измина време. Децата се родиха. Ето една вечер като всяка друга. Аз те чакам. Разпознавам не само шума от мотора на нашата кола, но и твоя начин да ускоряваш или забавяш хода на определени места в зависимост от настроението си. Вслушвам се със затворени очи във всеки нощен звук. Ти идваш. Спираш, за да отвориш желязната врата, която не скръзва втори път, защото не я затваряш, значи, си уморен; гумите стържат по чакъла, фаровете облизват затворените капаци, ти говориш нещо на кучето, качваш се по стълбата, събуваш обувките си, за да не ме събудиш. Влизаш. Тук си. Ние съществуваме.

Къщата още спи, когато аз се измъквам в градината. Сега е най-хубавият час на деня, този, който аз наричам „китайски“. Реката искри под леката утринна мъгла, моравите са влажни от нощната роса, водните въртележки работят в зеленчуковата градина и розариума, градинарят бере зеленчук, а аз гледам заедно с него кои плодове са почнали да узряват. Всяка сутрин отивам да гледам брезите и кедрите, прасковите и смокините, късам нацъфтелите цветя. Когато се събудиш, ще ти разкажа какво става с нашите дървета и цветя.

Септемврийска нощ. Връщаме се от дълго пътешествие. Никой не е чул нашето пристигане, кучето не залая, то изразява радостта си, като се притиска мълчаливо в краката ни. Сядаме върху ниския каменен перваз над реката. Пълната луна къпе в светлина бялата къща и парка, където всяко кътче ни е познато.

Години наред ние предчувствувахме, че нашата любов ще ни помогне да творим: да създадем деца, професия, приятелства, дом и може би да помогнем да се изгради един по-добър свят. Настъпи времето на осъществяване. Ние сме вдъхновени архитекти. Тази нощ откриваме, че проектите ни са станали действителност, може би защото дългото отсъствие е изострило чувствителността ни, а и нощта е вълшебна.

Още в мига, когато узнах, че ти ще умреш, разбрах, че никога няма да се върна там. Все пак веднъж отидох по твое настояване. Господин Б. работеше, както и тогава, когато го видяхме за първи път — събираше по същата морава жълтите листа на розовия кестен. Прегърнахме се. Той ме попита как си. Добре си, ще дойдеш, щом почнеш да ставаш.

Децата поиграха. Приготвих чая и докато го пиехме, гледахме алеята, откъдето се появяваше колата ти. Идвах тук за последен път. Мястото бе загубило своето очарование. Създаденото от нас щеше да живее без нас. Бунтувах се неудържимо срещу всичко: дървета, цветя, куче, птички и най-вече срещу предметите — тези стени, тези мебели, разни украшения, дрехите, добре подредени в гардероба, които ще продължат да съществуват и после. Такова е отмъщението на предметите — не живеят истински, но живеят дълго. През този следобед щеше да ми изглежда съвсем справедливо и естествено, ако при твоя последен дъх земята се отвореше и погълнеше всичко.

IV

Спомням си една нощ, прекарана в същата тази градина, из която днес вървя сама; избягвам понякога да минавам оттук, както избягвам и други места след твоята смърт.

Беше полунощ. Излязохме последни от театъра. Валеше сняг. Вървахме уловени за ръка; нямахме нито желание, нито нужда да говорим. Вървахме наслуки, но без да се спираме и колебаем. От време на време минаваше бавно и безшумно някоя кола. Струва ми се, че улиците бяха пусти или пък нашата любов тази вечер ни отделяше от света? Бяхме се приближили до нощта и небето, Париж оставаше далеч. Излязохме от улица Вавен и се озовахме пред Люксембургската градина. Ти каза:

— Да влезем ли?

Прехвърлихме се през желязната ограда и попаднахме сред чуден пейзаж. Снегът се вдигаше под стъпките ни. Бяхме щастливи и съзнавахме своето щастие. Радостта ни беше чиста, тиха, родена от убеждението, че всичко около нас е прекрасно. Ти съблече палтото си, за да седнем върху него. Гледахме се в нощта. Виждах светлите ти очи и клепките ти, мокри от снега. Градът лежеше на две крачки от нас, отвъд желязната ограда, заобикаляше ни. Удари три часът. Но защо внезапно си помислих за нещастieto? Не за нашето, в тази минута то ми се струваше немислимо, но за нещастieto на другите. В този миг умираха хора. Други убиваха, съпрузи се разделяха, самотни дечица плачеха, мъже и жени, будни в леглата, пресмятаха мизерните си доходи. Далеч оттук в Индокитай хора агонизираха, други изтезаваха някого. Откакто свят светува, играта между радост и мъка, раждане и смърт не е спряла нито за миг и ще трае, докато има живот на земята. Седяхме неподвижни, прегърнати, опрели глави, безкрайно щастливи. Единият от нас каза:

— Ако някой ден ни сполети нещастие, ще се опитаме да го посрещнем красиво.

Другият отговори:

— Обещавам ти.

Тръгнахме си, когато градът започна да се събужда. Прибрахме се вкъщи, но не легнахме да спим. Тази бяла нощ, бяла като снега, беше тъй дивна, че не исках да пропусна от нея нито миг.

V

Има дни, когато не се доверявам на себе си, постоянно съм нащрек. Зная, че всеки миг мога да загубя равновесие. Необходимо е непрекъснато да бъда заета. Като мравка. Забранявам си да мисля. Единствена цел: да издържа до следващия час и така час след час да се добера до място, където пустотата няма да се усеща отвред. Но злото често пъти е лукаво. Сутринта започва добре. Научих се да водя двоен живот. Мисля, говоря, работя и в същото време оставам погълната от тебе, макар известно разстояние между нас да прави присъствието ти тихо, малко неясно, като снимка, която не е на фокус. В такива мигове се отпускам, преставам да се пазя, мъката ми е послушна като добре обучен кон бегач. Но изведнъж попадам в капана. Ето, ти си тук. Гласът ти звучи в ушите ми, ръката ти лежи на раменете ми, чувам стъпките ти в антрето. Загубена съм. Не ми остава нищо друго, освен да се свия в себе си и да чакам да ми мине. Мисълта лумва и пронизва вцепененото ми тяло с бързината на улучен самолет, който се сгромолясва отвесно. Не, ти не си тук, ти си там, в леденото нищо. Какво стана? Под закрилата на кой шум, на коя миризма, на коя тайнствена асоциация на мисълта ти нахлу в мене и ме изпълни?

Боря се с тебе, макар да съзнавам ясно, че това е свръхчудовищно, но в момента не се чувствавам достатъчно силна, за да те оставя да ме завладееш. Или ти, или аз. Тишината в стаята крещи по-силно от най-пронизителния писък. В главата ми е хаос, сърцето ми е в паника. Виждам двама ни някъде в миналото, но къде точно, не мога да определя. Моят двойник се отделя от мене и повтаря тогавашните мои действия.

Лутах се от стая в стая из безбрежността на апартамента, както би се лутал из Париж или Ню Йорк човек, който единствен знае, че предстои свършекът на света. Свършекът на света — това е твоята

смърт. И в същото време проверявах до каква степен светът щеше да продължава да съществува без тебе.

При все това извършвах необходимите движения. Как беше възможно да изглеждам така? Гледах се в огледалото, както би постъпила всяка щастлива млада жена на другия ден след сватбата си. Не, нищо не беше изписано на лицето ми. Мъката ще се отпечати по-късно, но сега то все още изразяваше миналото щастие. Можех да бъда спокойна, ти нямаше да забележиш нищо. И чертите, и усмивката ми бяха както винаги. Движенията ми също. Къпех се в банята и разговарях с тебе през отворената врата. Затварях очи, за да те чувам по-добре. Никога не бях те слушала тъй напрегнато и все пак знаех, че ще дойде ден, когато звукът на твоя глас ще се заличи от паметта ми и аз ще забравя как казваше: „Мислиш ли, че след петнадесет дни ще мога пак да се къпя?“ Говорех по телефона, благодарях за цветята, които ти бяха изпратили. Разказвах колко добре е минала операцията, съставях заедно с тебе отговорите на спешните писма, после ги пишех на машината, като сядах с гръб към тебе, за да дам малко почивка на лицето си. Теглех чекове, харчех пари. „Ще подновя работата си през март — казваше ти и добавяше: — Щастлив съм.“ Ударът ме зашеметяваше. Удар с нож ли беше или най-нежна милувка? Лъжех те в очите с ясен поглед, който за пръв път те мамеше. Водех те към ръба на пропастта, а всички ме поздравяваха за това. Срамувах се, но го правех, защото нещо много по-силно, по-властно от стремежа към истината, който дотогава винаги беше вземал връх у мене, ме заставяше да го правя. Да, след един месец ще заминем на почивка. Хижа с дървен балкон, снежно поле под нас, гора, блестящи на слънцето планини. Не, никога вече, никога вече. Десет пъти на ден тръгвах към тебе, за да ти кажа истината. Тихичко си повтарях първата фраза — знаех, че мигновено ще разбереш: „Трябва да ти кажа“ или: „Ние ще се разделим“, или: „Излъгахме те“ Защо, с какво право криех от тебе онова, което те засягаше, защо те водех като подлец там, където ти би могъл да отидеш смело? Знаех, че би издържал. Но ти ме гледаше и казваше: „Добре съм, ти се занимаваш непрекъснато с мене, чувствавам се чудесно, не ме боли никъде.“ И аз мълчах, стоях неподвижна в краката ти, усещах ръката ти върху себе си, дишането ми отново ставаше равномерно и си представях какъв би бил настоящият миг, ако бях заговорила: това би означавало за тебе да нямаш покой до

самия край, а за мене — жестокото облекчение да плача в прегръдките ти, да говоря за нашето щастие.

Разглеждах заздравялата ти рана. Ти се забавляваше.

— Представяш ли си стомаха ми отворен!

Мразех тази рана, но тя ме обайваше. Там, на два-три сантиметра от моите устни, живееше ракът, който щеше да те убие, да те повали много бързо, без ти да знаеш. Как не виждаше какво мисля? Моето лице лъжеше не по-зле от раната ти, която се затваряше най-невинно.

— Знаеш ли колко е особено това впечатление, гърдите ми сякаш са отворени.

— Да, сигурно, и после нали това е първата ти операция.

— Ще слагаш ли пак главата си на гърдите ми, когато оздравея?

Кимах с глава: „Да.“ Но никога вече, любов моя, никога, или когато ти бъдеш мъртъв! Усмивах ти се, а в същото време мислех това. Бих желала да притежавам благодатта на незнанието, бих желала да спра онова, което никога не спира, защото е самият живот, да спра движението. Не, исках да се нагърбя с всичко, което ми предстоеше, при всички случаи, тъй като тебе те очакваше смърт, откъсване от живота.

Ти ме гледаше с уморена, далечна усмивка, която се появяваше както в очите, така и на устните ти. Твоите очи бяха очи на болен, с мътна, разводнена зеница, зеленикавожълта, с цвета на жадни за вода тръстики, в които бялото приличаше на седеф. Понякога погледът ти ставаше разсеян. Бедни мой, хубава моя любов! Нашите дни течаха, както тече Сена, но за тебе те щяха да изтекат много бързо. Защо не станеше някое щастливо нещастие — земетресение, самолетна злополука, срутване на покрива, та да ни отведе на едно и също място, там, където бъдещето ще изчезне и за двама ни?

Понякога заставах до прозореца, гледах къщите, минувачите, върволиците от автомобили и навред виждах написано: *Той ще умре* — само това и нищо друго.

Седях на леглото в краката ти, усмивах ти се и наистина бях щастлива в този момент, защото ти беше тук. Опитвах се да отделя този миг от другите, да направя от него малко островче във времето, но не можех, не можех. Пред утринния ден стоеше преграда, аз бях оградена със стени. Всичките ми разумни мисли се блъскаха все в

същото препятствие — безизходност, задънена улица. Изход имаше, но съдбоносен изход.

Ти се нахвърляше върху всяко ядене, а аз се насилвах да преглъщам.

„Месото е жилаво — каза ти една вечер, — много е прясно.“

Много прясно, което ще рече убито, мъртво съвсем отскоро. Едва не повърнах.

VI

В Париж рядко се заглеждаме в небето. Излезем ли от града, сякаш го виждаме за първи път. Да следя движението на луната и звездите, всякога е означавало за мене значително и щастливо връщане към всемира, част от който сме и ние. Когато се случваше да се разделим за известно време, ти ми определяше среща на някоя звезда и ми се струваше, че виждам нишката на нашата любов — две светли ивици, прилични на огнена диря, нежни стрели, които тръгваха от тебе и от мене и се сливаха в съзвездието Орион.

Понякога нощем, съзерцавайки небето, най-добре ми се удаваше да мисля напрегнато и да преценявам най-трезво радостта или мъката си, да си давам сметка за света, за нашето място в него, за самотата и за съвършенството на любовта, „... вярна, както слънцето е вярно на деня, както гълъбицата на гълъба, както желязото на магнита, както земята на своя център“ — казва Троил на Кресида.

Месеци наред след твоята смърт аз избягвах небето. Забелязах го отново в една лятна нощ точно на 28 август. Взирах се в звездите, търсех една новопоявила се звезда, самотна и послушна. Създадена беше от ръката и ума на човека и се наричаше „Ехо II“. Тя ме свърза отново с нощта. Същата вечер стоях дълго навън и чаках нейното завръщане. Сякаш завоюваната победа беше моя. Бях се срамувала от войната в Алжир, от концентрационните лагери и фалшифицираните процеси; сега се гордеех, че живея във времето, когато човекът проникваше за първи път в космоса. И все пак бях сама, с празни ръце на няколкостотин метра от онова, което беше останало от тебе. Ти никога не ще видиш този новороден свят. Нашият живот не те засягаше вече. И в този момент аз не можах да отпъдя мисълта, че пред най-съвършената, най-миролюбивата ракета в света бих предпочела откритието на лекарството, което можеше да те спаси. Розмаринът благоухаеше. Кучета лаеха, от пътя долиташе шумът на минаващите коли, пътниците оживено и весело се смееха. Всеки път, когато се

появяваха причини да бъда щастлива, чувствах още по-силно своята покруса.

Трябва да си го призная: за пръв път се случва спомените да ме покорят напълно. Аз сама ги зова, търся тяхната помощ, за да живея, дълбая в себе си и се ровя из миналото. Понякога ти се сърдя, загдето умря. Измъкна се, остави ме сама. Ти стана причина да не мога вече да понасям облачното небе, ноемврийските дъждове, листата с есенна позлата, черните, голи дървета, които обещаваат пролет. Бягам от зората и от вечерния здрач, правя усилие да не гледам слънцето и лунната светлина. Бях пъргава и съсредоточена, сега съм тежка, влача се, вместо да летя. Всичко правя с усилие.

Не търся вече никъде твоя образ. Дълго време ти изникваше отвред. Как можеше да се намери някъде пътека, улица или крайбрежие на Сена, където да не сме бивали заедно? Трябваше да избягвам или да се справям с всяко място сама. И сред тълпата, и в самотата на горската пътека виждах само тебе. Разумът ми отхвърляше тези миражи, но сърцето ми ги търсеше. Тебе те нямаше, но винаги беше с мене. Всеки миг се питах как е възможно не само да съм жива, а просто сърцето ми да бие, след като твоето беше спряло. Чувах понякога да се говори, че ти все още си между нас. Съгласях се. Имаше ли смисъл да споря? Но си казвах, че за някои е лесно да приемат смъртта на другите. Дали с това не искат да се уверят, че самите те са вечни?

Обичах те прекалено много, за да се съглася тялото ти да изчезне и да заявя, че душата ти ми стига и че тя живее. И после как да ги разделя, за да мога да кажа: това е душата му, а това е тялото му. Усмивката ти, погледът ти, твоята походка и твоят глас материя ли бяха или дух? И едното, и другото, но неделими.

Понякога си позволявам ужасна игра: питам се коя част от тебе би могла да бъде извадена или отрязана, без да се наруши съвършенството на оня изключителен човек, когото обичах? Какъв беше знакът, къде беше границата? Кога ще мога да кажа: не си вече същият?

Някои твърдят, че прекаленото опознаване убивало любовта. На нея ѝ била необходима тайнственост, както слънцето за житото. Но тайнствеността няма никаква нужда да бъде подхранвана — да я поддържах изкуствено, значи да признаеш, че е крехка. Трябва да я

нападнем, да я победим и унищожим. Колкото повече проникваме обаче в света на опознаването, толкова повече забелязваме, че загадъчността си остава.

Гледам те, като спиш, и всичко ми се струва загадка: и светът, в който се носиш, и усмивката в ъгъла на устните ти, и едва доловимото трепкане на миглите ти, и голото ти, безпомощно тяло.

Плувам до тебе в хладната прозрачна вода или пък чакам да се появиш в рамките на вратата под глицинията. Ти ми казваш: „Добро утро“, аз зная какво си сънувал, какви са били първите ти мисли при събуждането и все пак ти оставаха загадка.

Разговаряме: твоят глас, твоята мисъл, думите, с които я изразяваш, са за мене нещо най-познато. Всеки от нас би могъл да довърши започнатата от другия фраза. И все пак ти, и все пак ние сме загадка един за друг. Усмивката на Джокондата съдържа по-малко тайнственост от което и да било твое движение. Случва се понякога, и такива мигове са изключителни, защото вдъхват вяра в съвършенството на света, когато всяко разстояние между нас изчезва. Сама съм се учудвала тогава на желанието си да умра, за да може това съвършенство да се запази завинаги. Но изглежда, че човек се самоубива само при несполука, а щастието ни подтиква към живот. Не зная, но мисля, че допирът със съвършенството ни кара да пожелаем никога вече да не попадаме в кръговъртежа на борбата. Щом веднъж сме били богове, не искаме пак да се превръщаме в хора.

Що е любовта? Първоизточник, извор на живота, тя прави света плодоносен, тя е омаята, захласът пред чудото и едновременно с това пред вече познатото, тя е възвръщане към загубения рай, помирение между тяло и мисъл, осъзнаване на собствената сила и на собствената слабост, привързаност към живота, но и безразличие пред смъртта, увереност, завоювана веднъж завинаги и все пак неустойчива, неуловима, която трябва всеки ден наново да се спечелва.

Ти беше най-хубавата ми връзка с живота. Чрез тебе разбрах също така що е смърт. Когато смъртта дойде и за мене, няма да имам чувството, че идвам при тебе, а ще следвам един познат път, по който ти вече си минал.

VII

Пак започвам да търся небето, толкова обичам да го гледам. Нито следа от синьо. Сиви тежки облаци се провират между покривите като разбита армия.

Днес слънцето прилича на щастието — скрито е, но съществува. Аз търся лазурното небе, златните дни. Трябва да се уча отново да се радвам. Да се разведря, да изгоня мрака, да те запазя в душата си. Опитвам се да постигна това ново душевно равновесие, за момент успявам, после то ми се изплъзва. Не зная защо упорствам. Не е ли това старият закон на живота: приспособи се или загини?

Би било слабост да изоставя борбата. Стремя се само към едно — спасение. И тази сутрин, прекосявайки Люксембургската градина, пак се опитвам да измеря силите си както някога, когато пътувах из пустинята. Тогава можех да позволя на спомените да препускат, защото там някъде на хиляди километри съществуваше ти. Не ме тревожеше нито раздялата, нито разстоянието. Ние бяхме двата гласа на една и съща fuga, нищо не можеше да попречи на нашето звучене. Бяхме аз, ти и онова „ние“, което се зараждаше и нямаше да бъде механичен сбор от тебе и мене, а щеше да съдържа двама ни и още нещо.

Никъде другаде нашето въображение не получава такъв простор, както в пустинята. Едно дърво край пътя, две птици в небето ни карат да почувстваме по-силно живота, отколкото най-пищно зелената долина. Представях си, че ти говоря или че яздим мълчаливо един до друг. Когато се опомнях и виждах, че те няма, не изпитвах тъга. Ти съществуваше, ние се бяхме срещнали, какво значение имаше всичко останало? Не бяхме се още напълно свързали, от сега нататък щяхме да градим живота си.

Създавах съдбата си и тя ме създаваше. Чувствувах се силна, надделявах това усещане. Смятах се за умна и здравомислеща и бях готова да посрещна всякакво събитие. Мислех, че стоя извън кръга

„щастие — нещастие“, но не знаех, че именно щастieto ми даваше тази увереност. Поемах го така естествено, както поемах въздуха.

VIII

Един болногледач дойде за него. Премести ги от леглото в количката. Погледнахме се. Той не пожела да го придружа и аз останах на вратата.

Тялото на болногледача ми пречеше да го виждам. Чувах стъпките на човека и плъзгането на количката, но ми се струваше, че тя никога няма да стигне до края на този дълъг и блестящ коридор.

Тогава именно се разделих в известен смисъл завинаги с тебе. Последния миг щастие изживях, гледайки те завит с одеяло в количката. След по-малко от час те видях отново — ти спеше, лицето ти беше бледо, косите разбъркани. Какво значи време, какво е то? Дали часовникът, който отмерва още един час, или тази зинала пропаст? Земята се раздруса. Милиони години застанаха между тези два твои образа. Макар че спеше, не смеех да задържа погледа си върху тебе, поглеждах те крадешком. Стоях вцепенена; сестри и лекари влизаха, излизаха, вършеха работата си, а аз желяех твоята смърт. Нека дойде по-скоро, бърза като светкавица, като крадец! Нима такава е любовта? Да бъда готова на всичко само за да живееш и час по-късно да желя да умреш. А преди малко бях помолила лекарите да направят така, че да не се събудиш никога. Къде беше доброто, къде беше злото?

Нощта се изцеждаше капка по капка. Лежах в леглото и не откъсвах очи от тавана. Там отразявах своя кошмар.

Той ще умре, ще умре.

Борех се така, че не остана здраво място по мене, отблъсвах ужасната мисъл, а тя ме смазваше, задушаваше ме. Приемах я, тъпчех я в главата си и в тялото си и заедно с нея потъвах в дън земя. Да, той

ще умре. Ще изгние. Ето какво трябва да осъзная, да проумея. Може би, ако си обърна главата към стената, ще успея, движението ще ми помогне. Стената беше бяла, нямаше още нищо написано на нея. Бяла като празна страница. Искях страницата да бъде все така бяла, каквато беше вчера. Искях да се върна двадесет и четири часа назад. Тръгвах отново по изминатия път: трябва да те оперират, ние сме сами в стаята. Навън градинарят мълчаливо снове из градината. Краката ни се докосват в леглото. Дясната ти ръка държи моята лява ръка. Разплитаме пръсти само за да обърнем страниците на книгите, които четем. Какъв покой! От време на време ти задрямваш и скланяш глава към мене. Часът е три, остават ни още два часа.

— Не искам да бъдеш там, когато ме свалят от операционната. Оперираният е грозен, преди да се събуди от упойката. Обещавах ли ми да не бъдеш там?

— Щом искаш, ще стоя настрана, но ти няма да бъдеш грозен. Нали те гледам, като спиш.

— Не е същото.

— Добре, обещавам ти.

Болногледачът дойде и те отведе. Подредих стаята. Отворих широко прозореца. Небето се спущаше ниско и тежко като плоча. Отидох в чакалнята. После ме повикаха. Качих се в асансьора със сестрата. Тя отвори вратата и ме покани в една малка стаичка, където имаше само няколко стола. Чух стъпки, четиримата лекари влязоха. Единият ми подаде стол. Настъпи мълчание. Аз ги гледах. Кой от тях ми заговори? Кой от тях стоеше и ме гледаше? Именно, преди да настъпи този миг, трябва да прокълнем съдбата, да спрем времето. Изчезнаха белите стени. Във всеки ъгъл, върху олющената мазилка, върху лампата, върху ивиците светлина, която се прецеждаше през горния праг на вратата, навсякъде се изписа: „Той ще умре.“

Ти беше тук до мене, но твоят свят стана недостъпен.

Ти спеше, осъден беше на смърт, а аз бях съучастничка на палача. Разказвали са ми, че в кланиците животното, което оставят живо, трябва да отиде с другите животни до мястото на екзекуцията. Какво друго можех да направя и аз?

Имах пред себе си цяла нощ, за да се отдам на мъката, да изживея вътрешната борба, колебанията. Пак щеше да съмне. Трябваше да се явя пред тебе с гладко, спокойно лице. Винаги съм смятала, че съдбоносните решения се вземат за няколко секунди. Наближаваше мигът, когато щеше да ми се наложи да се подчиня на един-единствен закон — или твоето щастие, или внезапното му и рязко прекъсване. Бях готова да се сражавам със зъби и с нокти, за да не допусна до тебе ни най-малкото страдание, ни най-малкия страх. Само това беше в моята власт. Искях да продължиш да живееш с радостта, която бяхме познали заедно. Въпроси щях да си задавам после. У мене нямаше раздвоение между инстинкта и разума. Нещастieto беше нахлуло в моя живот и всички усещания, всички чувства се просмукваха през него. То обезобразяваше моята същност. Един ден може би ще мога да повярвам както по-рано, че щастieto и нещастieto са равностойни съставни части на живота и че трябва да бъдем готови да посрещнем както едното, така и другото. Дали в това не се крие мъдростта?

Той спа през цялата нощ и цялата сутрин. Идваше в съзнание само за кратко време. Гледаше ме, но не зная дали ме виждаше, и отново се унасяше.

Твоят първи поглед. Той идеше от друг свят, стремеше се да избяга оттам и се вкопчваше в очите ми. Моята лъжа започна: „Всичко е наред.“

Ти се усмихна, стисна клепачи и улови ръката ми. От този миг, за разлика от онова, което си бях представяла, започнах да се чувствавам добре само до тебе. Над нас сянката се сгъстяваше, но ето ти беше тук, непокътнат на вид, незнаещ, и това ми вдъхваше чувство на сигурност. Ти ми помагаше, без сам да подозираш това; за да те виждам щастлив, принудена бях да се преструвам. Нямах нито миг време да се свия на кълбо като таралеж за отпор и да затворя очи за света. Постоянно се раздвоявах. Казват, че прекалено голямата болка убивала чувствителността. Не е вярно, никога не съм възприемала с такава острота всичко наоколо. Същата вечер отидох у дома. Посрещна ме радостният смях на децата.

На детската невинност щеше да бъде нанесен удар.

Но и тук също не можех да направя нищо. Кръглата маса и твоето място — празно. Нашето легло. Дали тук, на него, щеше да умреш? Имаше ли някакво значение мястото? Чудовищното беше това, че трябва да умреш. Щях да остана сама, ето за какво още не бях помислила. Самотата — да не виждам, да не ме виждат.

Върнах се в болницата. Ти ме чакаше, ти още беше жив и утре навярно щеше да бъдеш жив, а нашите първи погледи щяха да бъдат един за друг. Една ужасна дума идеше на устата ми: да използвам. Чувах я да звучи за пръв път. „Да използвам“ последните слънчеви дни, „да използвам“ разпродажбите. Колко грозна беше тази дума, колко алчна и скъперническа!

Почаках да заспиш и после за пръв път потънах в дълбок сън, пребита като животно.

На другия ден се събудих много рано. Вслушах се в дишането ти. Един ден нямаше да го чувам вече. Не исках да затъвам в тресавището. Започнах да повтарям: „Той ще умре, той ще умре, утре или след петнадесет дни, трябва добре да разбере това, гибелният край е неизбежен.“ Не бива да се залъгам. Трябва да знам. После да забравя, че знам и да продължа привичните си движения. Да не лежа повече, а да стана, да се изкъпя, да си измия зъбите, да помисля за децата, които тръгват за училище.

Когато ти се събуди, всичко стана по-лесно: бяхме заедно. Не исках да мисля за колко време. Секундите ми изглеждаха часове, дните — мигове. Колко трае целият наш живот в потока на вечността? Колкото трае една въздишка. Историята на човечеството — това е безкрайната верига от всички човешки съществувания, от край до край, още от пещерните прадеди. Ти ще умреш сега, аз ще умра малко по-късно. Ние сме само брънка от веригата.

IX

Една сутрин четири дни след операцията дойде болногледачът и ти предложи да походиш. Ти стана от леглото на два пъти с почивка и аз ти обух пантофите. Беше отслабнал, тялото ти се губеше в пижамата. Аз те поддържах от едната страна, болногледачът от другата. Знаеше ли той? Знаеше ли, че аз зная? Не исках да правя съучастник никого. Приблжихме се най-напред до прозореца, за да погледаме градината.

Ти каза: „Хубаво ще бъде, когато отидем пак на вилата.“ Опитах се да те склоня да си легнеш, защото предвиждах какво ще направиш и ти наистина го направи. Запъти се към тоалетната и се огледа в огледалото. Какво не бих дала светлината да те измами! Ти се разглеждаше внимателно, оправяйки косите си с привично движение, леко наведен напред. Побързах да те изпреваря:

— Не може да се каже, че изглеждаш добре.

— Не, не може.

— То е, защото си прав. Когато си легнеш, добиваш розов цвят, ще ти дам моето огледало да видиш.

Това беше вярно. Щом легнеш, кръвта се връща към лицето ти, ти изглеждаше освежен и само прекалено избледнелите ти очи ме тревожеха.

Ти пак си легна.

Гледах те така, както съм те гледала петнадесет години по-рано, когато започнахме да се обичаме и да се опознаваме. Погледът ми беше непорочен, струваше ми се, че те виждам за първи път. Нашите най-прости, най-обикновени движения, както и най-интимните и най-красивите изплуваха в паметта ми ведно с първото чувство за безвъзвратното. Знаех, че някои от тези движения принадлежат вече на миналото. Никога вече няма да туряш цепеници в камината, нито ще носиш децата на раменете си. Но можех още да те гледам как

прелистваш някоя книга, как улавяш ръката ми, как пишеш писмо. Почти всички твои движения обаче бяха засегнати от болестта, видоизменени от нея: ходеше бавно, приведен малко напред, бръснеше се с прекъсване един или два пъти, за да починеш, сядаше на леглото предпазливо, подпирайки се с ръце.

О, моя любов! Дали поради близката смърт всички твои движения, без ти да го съзнаваш, добиваха някак необикновен вид? Не, без съмнение причината беше в мене, защото аз знаех и те наблюдавах с други очи. Вечер те гледах, като спиш. Лицето ти оставаше спокойно, но кръвта пулсираше на шията ти. Такова ли ще бъде лицето ти и после? И днес остана жив. Още един спечелен ден. Как ще дойде тя, смъртта? Какъв ще бъде нейният знак? Аз дебнех този знак, но навлизах в свят, където всичко за мене беше тайна. Ще съумея ли да го разпозная? Ти беше моят сфинкс, но сам не знаеше какво ме питаш. Умолявах те да ми го кажеш, но ти не отгатваше моите молби. С изумление те гледах как ядеш, не можех да разбера дали го правиш от храброст, искам да кажа, с усилие на волята, за да оздравееш по-бързо, от страх пред надвиващата те слабост, или пък твоята младост дори пред прага на смъртта те превръщаше в изгладнял млад вълк.

Не знаех дали ще излезеш жив от болницата. Често гледах стените, чиято белота беше ме тъй ужасила, и се питах дали тук ще ни издебне смъртта. Не, ти се чувствуващ добре и една сутрин ни съобщиха, че можем да се приберем вкъщи.

Стегнах куфара. Денят беше хубав и ние останахме няколко минути до прозореца. Аз не съм плачлива жена. Стаята пак беше станала ничия, както в деня на нашето пристигане, само една увехнала роза довършваше живота си в чашата. Следващият болен можеше да влезе.

И тъй, тази, значи, беше съдбоносната стая. Бих желала да спиш преди тръгването, но ти беше пълен с проекти и искаше да ти разказвам как ще изглежда планинската къща, която наскоро ще наемем.

Ще бъде в края на гората и ще гледа към изгряващото слънце. Ти няма да караш ски, а ще наемем шейна и ще се завием с кожуси, намирисващи на кон. Ще се разхождаме под отрупаните със сняг

дървета и ще накараме сините катерички да свикнат с нас. Ще се храним на дървения балкон, а вечер ще гледаме как едновременно се запалват светлините на небето и в селото. Ще ядеш по шест пъти на ден и ще правиш слънчеви бани.

После ти седна на леглото и аз ти помогнах да се облечеш. Облече същия костюм, с който дойде в болницата. Панталонът ти се свличаше, а между врата и яката на ризата ти имаше три пръста разстояние.

Гледах те как вървиш по коридора. Излезе от вратата и се спря за миг на стълбището. Пое си дълбоко дъх и замижа пред ослепителния блясък на слънцето. Напомни ми бик, който излиза на арената. В колата се качихме четирима. Ти седна отпред, аз — отзад, така че те виждах в полупрофил.

Колко хубав, колко дързък и в същото време колко нежен беше Париж! Опитвах се да го погледна с твоите очи и с твоята немощна радост, но пред мене се изпречваше само обраслият ти врат, крехък като млада брезичка. Такъв беше вратът ти, когато бе на двадесет години. Когато биваше недоволен от себе си, тръгваше самичък напред и шибаше високата трева с някое откъснато край пътеката клонче. След малко се връщаше при мене, прегръщаше ме през раменете и двамата прихвахме да се смеем. Не биваше обаче да избързваме със смеха, иначе ти се затваряше като в черупка. Но всичко това сега оставаше далеч, далеч. Бяхме стигнали до края на пътя.

Ти протегна ръката си към облегалото и размърда пръсти в очакване да я погала. Колко слаб, колко бледен беше! Париж! Париж! Къде отиваха всички тия хора? Защо бързаха толкова? Гледах жестокия балет на пешеходци и коли при зелените и червените светлини на светофаровете: да се спазва ритъмът, да не се губи нито секунда. Никакво своеволие! Дисциплина — само това се изискваше. Ето онзи пешеходец може би ще умре още тази вечер или пък е засегнат от зла болест, но не знае това. Но какво значение има всичко! Смъртта стои винаги на вратата ни. Важното е да не знаеш. Да не подозираш. Да гледаш как тече Сена и как слънцето играе по мостовете, да стоиш там и да съзерцаваш, без да мислиш нито за щастieto, нито за нещастieto, ни за миналото, ни за бъдещето. Да живееш с момента.

Това беше последното ни пътуване, твоето сетно посещение по обичаните от двама ни места. Никога вече няма да вървим заедно из

Париж, никога вече няма да изпитахме чувството, че сме у дома си, когато преминем кръстовището на улица Бак или площада Сен Мишел, откъдето минахме този ден. В паметта ми изплуваха стотици слънчеви утрини, когато сме правели този маршрут в обратна посока. Излизахме от улица Бонапарт и всеки път изпитвахме едно и също удивление, една и съща гордост пред красивите брегове на Сена. Какво име да дадем на този цвят на небето — нито син, нито бял, нито сив, нито пък златист, а от всичко по малко, само че окъпан в нежното трептене на светлината, в онова меко сияние, което придава на каменния пейзаж, на извивките на мостовете и на самата река някаква изящност, свързана и неделима от духа и гения на твореца?

Продължавахме по крайбрежието до Трокадеро и когато имахме време, спирахме да погледаме това великолепие, но все набързо, все крадешком, защото животът е така устроен, че в Париж човек винаги тръгва, за да отиде там или там, а не за да поскита без цел, на воля, с ръце в джобовете. Всяка година се заричахме да отделим малко от онова време, което хората тъй несправедливо наричат загубено, но щом се върнехме в Париж, животът ни грабваше, ежедневието ни вкопчваше и една дълга разходка пеш ставаше събитие, по-рядко дори от дългото пътешествие. Нечовешкият ритъм на този град ни разделяше понякога за дълги дни. Не успявахме да се видим, да си поговорим. Излизане, връщане, телефонни разговори, спане. Връзката се прекъсваше за известно време, пламъчето между нас едва мъждукаше, но ние знаехме, че следващият неделен ден ще ни събере отново и тогава ще си разкажем всичко, натрупано през тази безкрайно дълга седмица, размислите върху самите нас, чутото, онова, което сме забелязали един у друг, без да го показваме — дотолкова изглеждахме погълнати от всекидневието. Искаше ми се да си забелязал новия ми пуловер, за който не спомена нищо сутринта, когато го облякох за пръв път; на тебе също ти ставаше приятно да ти кажа, че японската вратовръзка отива по-добре на бялата ти риза, отколкото на сивата. Натрупаното в продължение на седем дни намираше израз и ние се шегувахме с песента на Жюлиет Греко — „Мразя неделните дни“.

Когато след лудешката надпревара пак се събирахме, бяхме като изгладнели един за друг. Но всички насрочени срещи бяха се свършили, предстоеше единствената — твоята среща със смъртта. Следях я по лицето ти: щом то малко се опъваше или сгърчеше, аз си

казвах: „Ето я“; чувствуваше ли се добре, беше ли прекалено весел, мислех, че това може би е подобдението преди смъртта, за което бях чувала да се говори. Понеже не можех да сторя нищо, трябваше да престана да мисля. Оставаше ми само едно — да бъда с тебе до последния ти дъх. И ето ти седеше в колата, ние се докосвахме. След месец може би щях да бъда готова да дам всичко на света за този миг, но тогава той ми изглеждаше същински ад.

По стълбите пожела да се изкачиш сам. Тръгнах след тебе; сигурно това беше последното ти връщане у дома. Винаги беше качвал тези стъпала през четири, безшумно като пантера, и вечер, след като хлопнеше входната врата на сградата, настъпваше тишина, която означаваше, че се прибираш. Миг след това ключът заиграваше в нашата ключалка.

През този ден вървах зад тебе и всеки миг очаквах да паднеш. Мислех си дано никой от другите обитатели не мине през това безкрайно време, докато ти изкачваше стълбите. Дано никой не види отслабналото ти, обляно в пот, потъмняло като пръст лице; спираловидните перила, за които беше се уловил, ту го откриваха, ту отново го скриваха от очите ми. Виждах как лявата ти ноздра тръпне и как се свиват мускулите на челюстта ти. Изкачвахме Вавилонската кула. Никога стълбата не бе ми изглеждала толкова дълга, на края на света, а изкачихме ли я — започваше другата, трябваше да стигнем там, дето свършваше животът, да вървим до самия край. После ще остана сама.

Ти се отпусна на първия изпречил се пред тебе стол. Седеше с наведена глава, загледан в коленете си, върху които отпочиваха ръцете ти. Венчалният ти пръстен беше станал много широк, видяхме това и двамата, ти го нагласи, като го потърка о бедрото си.

Стаята ни беше отрупана с цветя, но на мене цветята ми бяха вече противни. Знаех, че наскоро ще ги внесат тук на купища, на венци, на букети. Ти ще бъдеш млад мъртвец, покрит с цветя.

И тъй, ти се върна у дома, там, където аз всяка вечер идвах да губя и да събирам смелост и да обличам оная рокля или костюм, които смяха, че ще ти харесат.

Денят гаснеше. Дръпнах завесите и легнах до тебе, като се преструвах на заспала, докато ти четеше. Живеех редом с едно чудовище. Как ли изглежда ракът? Твърда буца. Мъчех се да си

припомня научните филми, които бях гледала. Представях си засиления живот на клетките, тяхното безмилостно размножаване.

Те печелеха всички сражения. Вършеха своята работа почти пред очите ми, подслонени под твоята гладка и невинна кожа. Струваше ми се, че чувам във вечерната тишина как се трудят като мравки, как техният чудовищен завод работи по двадесет и четири часа в денонощието — толкова по-бързо и по-добре, колкото почвата е по-млада и по-силна. Докато те гледах, смъртта се приближаваше безшумно, без ти да знаеш и без аз да мога да я спра.

Х

Спомням си как следяхме първите движения на нашите деца. Тогава аз носех в утробата си обещание за живот, както днес ти носиш обещание за смърт.

Ах, тази зимна сутрин, когато лежах унесена между тебе и нашето дете! Какво чудно блаженство, телесно и душевно! Бях като небесно тяло сред всемира в пълно равновесие, неподвижна наглед, но не от бездействие, а защото силите, център на които ми се струваше, че съм в онзи момент, работеха безупречно. Носех се из чистия лазур сред пълната хармония. Нещастieto и смъртта бяха неща далечни, неясни, които един ден ще дойдат, но ще бъдат без значение и никога при никакви случаи няма да могат да нарушат или помрачат съвършенството на този ден.

Едно ново дихание току-що беше се понесло над земята. Полуотварях очи, за да се уверя, че не сънувам. В тази плът, в извивките на това прелестно, станало вече скъпо за мене телце, всичко беше предрешено. Ние бихме могли най-много да подпомогнем или да спънем развитието на този новороден човек и да му съдействаме да се вгледа по-скоро сам в себе си. Но колебания, бунтове също са необходими. Нали на някои хора всяко препятствие дава повече сила, а други се чувствуват победени още преди да са започнали борбата? Не е ли предопределено и това? Днес ми е ясно, че съм съвсем безсилна пред един пълен с тъга детски поглед и пред доверчиви детски очи, които не знаят що е измама.

Колкото и да се връщам назад в детството си, откривам все същия стремеж към щастие, все същото чувство, че имам право да го изживея, че в известен смисъл дори съм длъжна. Възстановявам в паметта си дълги, мрачни промеждутъци от време, пълни с хлад, когато като дете се затварях в себе си, стисках зъби и изпитвах тъга, примесена със срам. Искях да оздравея от нея като от болест и когато радостта пак се връщаше, струваше ми се заслужена и прекрасна. По-късно разбрах, че нашата същност до голяма степен се обуславя от

това какъв смисъл влагаме в понятието щастие, което не е само телесно и душевно спокойствие.

Днес искам пак да изпитам щастие. Струва ми се, че по този начин ще остана вярна на себе си, а също така и на тебе, затова се моля да стане чудото: да се събудя един ден щастлива, облекчена. Зная, че земята се раздруса, че зина пукнатина и тя съставлява част от моята нова география, аз я познавам добре, но бих желала тя да спре да кърви.

Трудно ми е още да живея с настоящето, много рядко успявам да вляза в живота без усилие. Когато се е случвало по-рано да говорим с тебе за смъртта, винаги сме мислели, че най-лошото е да преживееш любимия. Сега вече не зная дали е така, питам се и всеки ден отговорът е различен. Всеки път, когато пролетният полъх ме задави, когато гледам как животът блика в нашите деца, всеки път, когато се докосна до красотата на живота и неволно, без да помисля за тебе, ѝ се наслажда за миг — тъй като твоето отдалечаване от мисълта ми не трае повече от миг, — смятам, че от двамата ни ти си жертвата. Но щом мъката ме притисне, щом ме смаже и опустоши, тогава си казвам, че сме имали право — да умреш, е нищо. Противореча си непрекъснато. Искам и не искам вече да страдам от твоята липса. Стане ли болката просто нечовешка, почне ли да изглежда безкрайна, пожелавам да я уталожа; но винаги когато ти ми дадеш малко отдих, аз самата отказвам да разруша нашия допир, отказвам да замъгля нашите последни дни, нашите последни погледи заради капката спокойствие и жажда за живот, които ме обземат почти неволно. И така, без почивка и безспир аз се люшкам от един край до друг, без да постигна равновесие.

Така ще бъде дълго време. Приемам го. Но понякога чувствавам безгранична умора, завладява ме страшно изкушение да сложа оръжието, да се отдам на вечната почивка. В такива моменти обичам земята и мисълта да легна в нея и да изглеждам като заспала, като вкаменена не ме плаши. Не си представям гниенето, което, толкова ме потиска понякога, представям си само естественото разпадане на материята, в което няма нищо страшно.

На другия ден, след като се завърнахме от болницата, ти се събуди късно. Каза: „Колко съм уморен!“ Отговорих, че не би могло да бъде другояче — твърде голямо беше усилието, докато изкачиш

стълбите, — трябва да си починеш, да си отспиш. Останахме да лежим кротко в леглото, почти безмълвни, всеки потънал в своите мисли. Представях си тези наши мисли как се издигат нагоре из въздуха като спирали от цигарен дим, летят над главите ни, срещат се, сблъскват се, без да се смесват и без да се познаят.

Слушахме едно любимо твоє анданте. Само музиката може да въздействува по такъв начин — да умиротворява или да възбужда, да вълнува или да успокоява. Този ден тя ми помогна да дойда на себе си. Върна равномерното биене на сърцето ми, което твоите кратки думи „Колко съм уморен!“ бяха ускорили.

Не биваше да губя ума си от страх, това още не беше изтощението, за което бе говорил лекарят, то наистина се дължеше на умората от стълбите; ей сега лицето ти ще възвърне розовината си, ти ще поискаш да ядеш, ще седнеш може би на леглото и още един ден от вечността ще бъде спечелен. Не биваше да отправям мисълта си много далеч, трябваше да я оставя да стигне само до следобед, да не се отдалечава прекалено, да не изисквам повече, но и да не поглеждам на света от твърде високо, както ме принуждаваше тази музика, която казваше, че нищо никога не спира, че всичко се видоизменя и че нежността и любовта трябва да надживеят живота. Но щом усетих, че е възможно някакво разведряване на душата ми, веднага се бунтувах. Лесно ми беше на мене! Бях здрава, силна, щях да видя как настъпва лятото, как растат нашите деца. Как ли ще се държа пред лицето на смъртта? Вярно е, че единствения път в живота си, когато съм била в опасност, не намерих това за много страшно, но тогава смъртта беше само една вероятност и, значи, беше нещо като игра, един вид облог, с тревожни моменти наистина, но нищо повече от това, нищо извън мярката. Дали не беше по-лесно да поемеш собствен товар, отколкото товара на любими същества? Не зная. Тогава не можеше да се прави никакво сравнение. Ако знаех, че има най-малката възможност да бъдеш спасен, бихме я обсъдили заедно, бихме опитали неизпълнимото и може би щяхме да успеем. „Никаква надежда“ — бяха казали лекарите и аз знаех, че те казват истината. Стигаше да отворя, който и да е студентски учебник по медицина, за да се убедя. А ако бяха скрили от мене истината, ако и аз като тебе не знаех нищо? Не, те постъпиха добре. Ако трябваше да избирам между „да не зная“ и „да зная“, винаги бих избрала второто. Значи, не бях в съгласие със

самата себе си. Исках да постъпят с мене по един начин, а постъпвах с тебе по друг. Разрушавах равновесието между двама ни, превръщах се в твоя покровителка. Наистина, аз исках да бъдеш щастлив и това чувство беше по-силно от всичко останало, а когато ти ми казваше: „Щастлив съм“, всички заблуди, всички лъжи ставаха сладки като мед; в такъв един миг бих накарала целия свят да лъже заради усмивката ти, тази твоя неуловима усмивка, която бих желала да хвана с ръце, да притисна до гърдите си и която ме преследва винаги.

Знаех, че между твоята кратка красива съдба и един дълъг, сив, обикновен живот ти не би се поколебал. Но защо бе нужно да се прави този избор? Два вида хора ли съществуват и не принадлежеше ли ти към онези, които преминават през живота, както падаща звезда пресича лятното небе?

XI

„Полетът на Икар“ от Брьогел, тази пълна със слънце картина, е истински израз на самотността, но не на самотност от егоизма, а от равнодушието, което откъсва хората един от друг. Орачът, който си оре браздата, докато Икар пада и се пребива, сигурно има право. Животът трябва да продължава, семето да се засява и отглежда, докато някои хора умират. Но на онзи, който гледа картината, му се иска орачът да остави ралото и да се притече на помощ на ближния си. Или аз може би се лъжа, той сигурно не знае, че един човек загива. Не го съзнава, защото е като морето и небето, като хълмовете и скалите. Икар не умира изоставен, а неизвестен. Всеки от нас прилича на този орач. Колчем излезем от дома си, ние минаваме покрай някое отчаяние, покрай незнайно страдание. Не виждаме жалните погледи, нито душевната и телесна бедност. Аз съм далеч от ближния си. Ако бях наистина близо до него, щях веднага, без да се замисля дори, да изоставя своята работа и да му се притека на помощ.

Ние с тебе бяхме като Икар. Навън животът си течеше. Аз вдигах завесите и виждах, че на улицата и в нашия двор животът продължава да тече все един и същ, но не го възприемах вече по същия начин. Всичко беше се променило и придобило ново значение, гласовете на хората ме поразяваха, сякаш ги чувах за първи път, смеховете долитаха от друг свят, а продължителното скърцане на кофите за смет, които влачат сутрин по тротоара, отекваше като сигнал за екзекуция. Така осъденият на смърт се вслушва в ранна утрин не издигат ли гилотината. Но призори ти спеше дълбоко, а аз будна изживях мигове на най-голямо отчаяние. Отчаяние от това, което беше, отчаяние от онова, което предстоеше. Не можех нито да заспя, нито да се реша да стана от леглото. Единствената светлина идеше от косите ти върху бялата възглавница и от тялото ти, което знаех, че е още тук. Усещах топлината ти. Почувствувах я и в деня на твоята смърт. Ти кротко почиваше, докато смъртта подготвяше последния си удар. Когато сутринта излязох и затворих вратата на стаята, не знаех, че

тогава съм те видяла за последен път. Още преди пладне за тебе говореха вече в минало време: той обичаше, той искаше, той работеше, той се опасяваше. Минало несвършено: времето на смъртта. Не зная кой пръв го употреби — дали лекарите, дали притеклите се приятели или аз. Може би аз казах: „Знаех.“ Винаги, когато чуя децата си да спрягат глагола съм във всички времена на изявително наклонение, мисля за този окончателен предел, който минало несвършено време постави пред мене в оная съдбоносна утрин. *ТОЙ БЕШЕ*, което ще рече, няма да бъде никога вече. Свършено. Край. Ако щеш, удряй главата си о стената, викай, вцепенявай се, движи се като автомат, тръшкай се, моли се, бунтувай се или се примирявай — нищо няма да промениш. Беше, значи, не е вече. Целият свят и ти самата имате правото, задължението да говорите за него в минало време. Започвате да спрягате глаголите във времето, което от сега нататък ще бъде неговото време.

Не беше нужно вече да говорим тихо, за да не те събудим. Тебе започваше да те няма на света. Останах сама. Още не съзнавах напълно може би колко невероятно безсмислено ще бъде не това да съм сама, а да не бъда с тебе. Откакто те видях заспал на количката след операцията, една-единствена мисъл изплува над всички други и започна да диктува моите действия: той не бива да страда, той не бива да узнае. Ето че моята роля се свърши, изпълнила бях своята безславна мисия. А ти, чиято прозорливост съставляваше едно от най-хубавите ти качества, пред смъртта изглеждаше като дете.

Беше хубав на смъртния одър. Излъчваше последния си блясък, утре нямаше да бъдеш същият. Да, знаех, че не си вече в това тяло и въпреки това някаква сила ме тласкаше към него. Можех все още да те гледам, да държа ръката ти, да погалия лицето ти. Утре не ще имам дори и това. Утре ще те сложат в ковчега. Затворен, скрит. Мислех си: „Сам завинаги.“ След два дни аз ще следвам твоя ковчег, а след три — раздялата ни ще бъде окончателна. От нашето щастие до неговия край бяха изминали по-малко от двадесет дни.

Непрекъснато си повтарях: той е мъртъв, той е мъртъв, ти си мъртъв. Необходимо беше още в същия миг да произнеса на глас тези думи, за да могат те да проникнат в мене веднъж завинаги, иначе щях да избягам, да обърна гръб, щях да се опитам да ги отрека и този отказ

нямаше да доведе доникъде. Хиляди игли се забиваха в кожата ми, бях се превърнала само в писък.

Умолявах тялото си да не губи сили, а да ми дойде на помощ. Вкопчвах се в стените на моя живот и се насилвах да погледна в безкрайната пустота. Смъртта беше приела твоя образ, затова аз я виждах, аз почти я съзерцавах. Сбогуването с един покойник е нещо неопишуемо; който не го е изживял, не може да си го представи. Разумът спира на границата на ужаса, но ето че всичко започва оттам.

Аз и днес все още не мога да развържа възела на нашите два живота. Не за бръшлян и дърво се сещам, когато се мъча да осъзная твоята загуба; липсата ти е страшна като първороден грях, като космическа катастрофа, която нарушава земното притегляне. Напразно се опитвам да застана някъде, където да се почувствувам на мястото си.

Понякога сякаш свиквам с това, че те няма. Не се събуждам вече със страшен свредел в тялото и с оглушителна сирена в ушите, които по-рано проникваха дълбоко в моя сън и всяка сутрин тръбяха и повтаряха известието за твоята смърт. Започнах да мисля за времето, за прочетената книга, за онова, което ми предстои да свърша през деня. Месеци наред си въобразявах, че щом се почувствувам в състояние да заговоря с увлечение за нещо странично от тебе, да съсредоточа мисълта си върху друг образ, а не върху твоя, ще мога да се смятам едва ли не спасена.

Може би днес вече е така. Не зная. Миналото ме поглъща, на него аз давам отчет за настоящето. И все пак животът продължава своето дело вътре в мене. Зная го, искам да бъде така, но с най-голяма сила виждам сивотата на дните и собствените си усилия да се приобща към живота, макар сърцето ми често да предпочита уединението. Всеки миг мога да загубя равновесие. Излизам вечер и оставям лампата да свети. Когато се върна, забелязвам светлината зад завесите и сама се усмихвам на безплодните си хитрини, защото, щом отворя вратата, самотата ме удря в лицето като плесница. Отварям и затварям долапите, размествам разни шишенца, въртя крановете на чешмите, но не чувам нищо друго, освен тишината от твоето отсъствие. Аз се вслушвам в нея, тя не ме плаши, омагьосва ме. Нямам никакво желание да я наруша. И докато се вслушвам в тая самота, сънят ще дойде, както вече идва от стотици нощи насам.

Има дни, когато животът, прекаран с тебе, ми се струва недействителен. Съществуваха ли наистина някога щастието, красотата? Били ли са наша всекидневна храна? В такива моменти мисълта ми не може да се съсредоточи. Тя прелита над миналото, избягва всякакви грапавини, става непревъплотима. Остана ми само един сън и малко пепел; изживяното се изплъзва и аз забелязвам как се ражда идеализирането, как приятният спомен малко по малко се превръща в схема и измества истината; измамата става още по-лесна, защото оня, който може да опровергае съвършенството на този образ, не е вече между нас. Аз постигам лъжлив покой, но се отдалечавам от истинската мъдрост, а тя е пламенност, интелигентност и яснота на ума. Аз те зова, устремявам се в миналото, за да не те загубя. Стоя сама в нашата стая и дълго гледам местата, където ти често заставах, и предметите, които обичаше да докосваш; там търся твоите следи, измъквам те от сянката и малко по малко ти се връщаш. Тръгвам от някой ясен спомен, например от онова светло петно на стената. Една сутрин, три дни преди смъртта ти, след продължителен дъжд слънцето отново се показва. Вдигнах завесите и ти каза: „Обичам да усещам слънцето по лицето си.“ Преместих малко леглото, за да могат слънчевите лъчи да те достигнат. Ти затвори очи за миг, после ги отвори и пошепна: „Колко е приятно!“

Времето потече много бавно. Донесох ти чисто бельо и ти си избра една синя пижама, същата, с която почина. Слънцето играеше по стената, отдалечаваше се от тебе. Завинаги. На другия ден пак заваля, на третия също, а на следващата сутрин пристигна смъртта. Никога не ще забравя светлината на това ноемврийско слънце, няма да забравя как то галеше лицето и косите ти и как после се отдръпна от стената като беглец. Ядосвах се дори на слънцето. И то бягаше.

Хубаво беше времето в Ескале през последното лято, което прекарахме там. Какви планове крояхме? За какво можехме да мислим тогава?

Водехме безгрижен живот. Подчинявахме се на слънцето и на вятъра. Те се разпореждаха с нашите дни. Всекидневието се превръщаше в обред, нищо не се случваше вън от него, ние чисто и просто се чувствавахме щастливи и бяхме щастливи, че сме щастливи. Щастието така попиваше в нас като миризма, че ние понякога не го

съзнавахме — толкова облагодетелствани бяхме. Защото съзнава ли птичката щастieto, че може да лети?

Седяхме по цели часове със затворени или полузатворени очи и се вслушвахме в едва доловимото движение на морето — сякаш туптеше сърце, нищо повече. Когато жегата ставаше непоносима, ние се плъзгахме във водата, леко, безшумно, за да не нарушим съвършения порядък на небето и морето.

Можехме да не говорим за нищо, както можехме да говорим за всичко. И мълчанието, и бърбенето имат сладост, когато са израз на приятелство или любов, когато не прикриват никаква неловкост или непреодолими разногласия, а са резултат на толкова дълбоко единомислие, че двама души, които се различават твърде много физически, постигат прилика, по-очевидна от приликата на чертите.

Понякога ти не изглеждаше добре, аз го забелязвах с лека тревога, после ти минаваше. През най-горещите часове на деня ти тръгваше да пробиваш път из долината, обрасла с нискостеблени пинии, а аз отивах в просторната стая, спущах капациите на прозорците и лягах да почина. Децата спяха. Приятна тишина изпълваше къщата. Преставях да чувам щурците, долавях само ударите на кирката и след това стъпките ти по сухите клонки — шумове, неделими от жегата и околните благоухания. Часове наред ти трупаше съчки, за да запалим с тях огън, когато започнеха да ваят първите дъждове, после се връщаше изпотен, покрит с клечки, с изподраскани крака и ръце, но с грейнали от радост очи. През други дни пък вземаше трактора, чиято бензинова миризма и адски шум аз ненавиждах, и тръгваше далеч към големия хълм, където проправяше пътища из непроходими места, покорени от храсталаците още отпреди двадесет години.

Късно следобед, когато къщата оставаше в сянка, но слънцето още огряваше хълма, тръгвахме двамата да видим местата, които няколко часа преди това ти беше разчистил. Донасяхме оттам борови шишарки, а често пъти и по някоя костенурка, за да си поиграят с нея децата. Обикновено вечерта ни заварваше седнали на един и същи пън, откъдето наблюдавахме залеза на слънцето — то се откъсваше от върховете на пиниите, после от лозята и накрая потъваше зад планината. Често довеждахме с нас и децата; когато желаехме да бъдем сами, тръгвахме скришом, но хитрините ни невинаги успяваха и тогава виждахме как две малки фигурки се спускат по наклона, после

се изкачват към нас. Минута почивка в прегръдките ни, колкото да си поемат дъх, и ние трябваше да започнем да разказваме някоя приказка. Понякога детското любопитство водеше до сериозни въпроси:

— Защо слънцето прави това всеки ден?

Децата също се поддаваха на вечерната прелест, млъкваха и не питаха повече нищо. Гледаха заедно с нас това чудно събитие, наречено слънчев залез.

— Ами ако слънцето не се върне?

Отговаряхме, че утре много рано, когато те още спят, слънцето пак ще дойде на небето и ще огрее мястото, където сега седим.

— Цяла нощ ли ще върви?

— Да, то не спира никога, ние се движим заедно с него и когато при нас е нощ, в други страни е ден.

Няма нищо по-сериозно от разговорите с децата. Те се осмеляват да поставят и да разрешават основни въпроси, навлизат в самата същност на нещата. Често говорехме с тях за смъртта. Не подозирах тогава, че твърде скоро тя ще ги докосне съвсем отблизо. „Той е умрял, спи“, казваха за скакалеца или гущерчето, което намираха понякога край къщата. Изглеждаше им много просто. Но всичко щеше да се промени.

Няколко месеца по-късно те узнаха какво значи „никога вече“ и онова от тях, което страдеше повече, защото схващаше по-добре значението на тези думи, ми каза, говорейки за тебе:

— Намери ми друг татко, щом този е умрял, искам татко, който да прилича на него.

Опитах се да обясня, да обясня какво? Че любовта е вечна.

— Не можеш да обичаш мъртвец, защото няма да го видиш никога вече — ми отговаряха децата. — Къде е той сега? Вижда ли ни?

— Не, мисля, че не ни вижда. Но ние го виждаме в спомените си.

— Аз приличам на него в устата и в очите, нали — гордо заявяваше едното.

— Аз пък в движенията.

— Това е вярно.

— А къде зарови тялото му?

Отговарях:

— На хълма.

Не ми даваше сърце да кажа: „В гробищата.“ Защото предпочитам да не си в ковчег, а да лежиш сам в подножието на едно от нашите дървета, под които обичахме да се разхождаме. Защо погребалните ни обреди са толкова зловещи, тъй неестествени? Погребенията по бреговете на Ганг също не премахват човешката мъка, но не търсят външната ѝ изява — оставят всеки да я изживее в себе си. Искан децата ни да запазят в паметта си твоя светъл образ и никога мисълта за гниенето на твоето тяло да не ги преследва така, както месеци наред преследваше мене. Не можех да допусна, че твоята изящност, твоята красота могат да се превърнат в нещо отвратително, мислено проследявах разлагането на тялото ти и се измъчвах от тази натрапчива представа. Опитвах се да се убедя, че това няма значение, тъй като ти не го съзнаваш, че е естествен химически процес, но пред очите ми стоеше ти, очите ти, устните ти, платът на костюма ти, цялото ти тяло и когато чувах как успокояват някое дете, което се плаши от пчела или оса: „Не се бой, малките животинки не ядат големите“, мислех: „Напротив, точно така става, изяждат го без остатък.“ Да, исках да запазя тези мисли само за себе си, но не бях съгласна също да кажа на децата си, че си на небето, защото ние с тебе не вярвахме в такива неща. Затова се опитвах да те свържа с живота. Той се е преобразил, казвах им аз, превърнал се е в дървета и цветя; пчеличките кацат по тях, събират мед, ние ядем меда и по този начин всичко започва отначало.

Всяко от децата схвана посвоему думите ми:

— Какъвто беше хубав — каза едното радостно, — сигурно се е превърнал в красиви цветя!

Другото се замисли и замълча. На другия ден се приближи до мене.

— Искаш да кажеш, че когато ядем мед, ние ядем малко и от него ли? — рече то.

Бих желала децата да те обичат такъв, какъвто беше. Как ли те виждат в своите спомени? Те непрекъснато се сецат за една разходка, за която почти не съм им говорила, но въпреки това е останала отпечатана в съзнанието им. През този ден ти беше убил една малка змия; в момента това сякаш не им направи особено впечатление, но тази разходка на двеста метра от къщата сега беше се превърнала в

цяла експедиция, през време на която ти беше сразил една много опасна змия. За тях ти си образец на смелост и ловкост и колкото да им припомням други разходки, по-дълги и по-забележителни, те неизменно се връщат на тая.

Търсят те, опитват се да те видят и да те разпознаят в спомените си — истинските и ония, които сами си измислят, — в твоите снимки, в разказите за тебе, в смътните отзвuci, дошли от самата тяхна същност, които аз ясно долавям понякога, когато нещо незначително внезапно поражавя съзнанието им, насочва ги към вярната следа, буди у тях желание да се ровят в младата си памет, да изясняват неясния спомен, неопределеното чувство; те търсят, както фотографът върти обектива, за да направи образа ясен. За да опознаят самите себе си, трябва да минат през тебе.

Виждам в тях прилики, които ме радват и измъчват. Сходството понякога е съвсем бегло, преминава от едното дете на другото. Това е някое движение, начин да се връзват обувките, да се изразява възхищение от времето, от също такова небе, каквото и ти си обичал, да се събуждат сутрин, някой незабелязан досега поглед, който може да е съществувал и по-рано, но на мене ми се струва, че сега се появява. Слушам и наблюдавам.

Връщам се по пътя на твоя живот и те виждам в оная възраст, когато още не съм те познавала. Опитвам се да слея образите на децата с твоя от двадесетгодишната ти възраст и така да допълня познанията си за тебе.

Пиша, сякаш размотавам безкрайно кълбо. Изтеглената нишка ме води към тебе, губя се в някакъв лабиринт, чувствавам се като спирала на раковина. Опитвам се да стигна до самата наша същност. Мисля, че съм я достигнала, но забелязвам, че това е било само етап, че трябва да отида още по-навътре, да премина през дългите разстояния на спомените и чувствата, да отхвърлям всеки път по една обвивка от себе си — така ще мога да стигна до света, който предвкушам и желая. Само аз единствена зная собствените си несполуки и победи. По някой път ми се струва, че напредвам, владее се добре, но изведнъж всичко изчезва — сякаш нямам нито гръбначен стълб, нито плът, всичко се е стопило, разтворило, нишката е прекъсната и аз съм се превърнала в

нищожна, безформена маса, в която безцелно се свиват и разпускат няколко нерва.

Безполезно е да се боря стъпка по стъпка, трябва да се опитам да направя нещо, да приложа маневрата, наречена развлечение, която обикновено ме ужасява. Тогава тръгвам и вървя, не мисля за нищо, бягам от себе си. Имам нужда да усещам въздух по лицето си и здрава почва под краката си. Всичко да забравя, да остана сама. Умората донася облекчение. Забелязвам, че съществувам. Връщам се на земята и се учудвам, че намирам всяко нещо на мястото му.

XII

Призори отвориха двете крила на вратата. Ден и половина аз карах колата след тебе. В спомена си виждам един безкраен път и ние зад тебе: пресичаме села, отминаваме коли и следваме черната, отрупана с цветя кола, която аз не изпускам от очи. Почти нищо друго не си спомням. Този път дори не можах да забележа след Лион прехода към Юга, когато се показаха първите кипариси и фонтаните, заобиколени с чинари. Небето изведнъж стана друго и дори ако вали, дъждът не е същият, а вятърът е на пристъпи. Ние с тебе всеки път се поддавахме на очарованието и после се учудвахме, че не можем да свикнем с него.

Споменът ми за това безсвастно пътуване е точен и същевременно нереален. Черната кола спираше пред някоя бензиностанция и ние заставахме зад нея да я чакаме, без всъщност да има защо, само за да не те изоставим, въпреки че ти беше много далеч, изложен вече на разрушението. Спряхме вечерта. Оставиха те „на гараж“. Въртях се около тебе и не знаех какво да правя; не се решавах да отида да легна, милвах някакво цвете, докосвах черното покривало на ковчега ти, пипах каросерията. Обикалях колата. Това беше невъзможно: ти в гаража, а аз горе в студеното легло, или ти в някой паркинг, докато аз обядвам. Ядях, пиех, нямах никакво желание да плача. Не мислех нито за бъдещето, нито дори за децата; не ги бях виждала от по миналата вечер и те по-късно ми разказаха колко добре са се забавлявали с приятелчетата си.

На втория ден пристигнахме на гробището. Там аз осъзнах действителността. Вглеждах се в морето, далечно и сиво като небето. Спомням си, че цветята тупваха върху ковчега с глух звук, който отекваше в мене многократно, на вълни, че тутакси след това падна първата лопата пръст; този път шумът беше тъп, рязък, но когато пръстта се затъркаля по дъските, преди да се намести окончателно, този звук премина в бисерно пианисимо. Двамата с тебе бяхме съвсем сами — ти легнал, аз права. Погледът ми дълбаеше дървото и оловото

на ковчега. Бих дала всичко на тоя свят, повтарям, напълно всичко, за да те видя да се появиш жив, да се разходим отново заедно по хълма, както сме се разхождали толкова пъти, или да постоим и погледаме морето. Само за десет минути, не повече, а после нека дойде смъртта, терзанието, каквото и да е, но само да те видя още веднъж.

За пръв път в живота си исках невъзможното. След време едно от децата ми каза:

— Ти можеш всичко. Направи така, че той да се върне за един ден, само за един ден. Ще устроим празненство, ще бъдем послушни. Той ще види колко сме добре.

Трябваше да му обясня, че съм безсилна, но ми стана ясно, че детето ми бе открило що значи „безвъзвратно“ и че без съмнение и то като мене не можеше да се примири.

Започна да ръми ситно, а часовникът удари пладне. Никакъв полъх на вятъра. Дъждът се ръсеше тихичко по листата на дърветата и по каменния перваз, върху който оставяше тъмни бразди. Полека-лека земята скри ковчега. Нямаше вече дупка, издигна се купчица прясна пръст, отрупана с цветя.

Сега зная какво е гроб, както други знаят какво нещо са табелките, поставени тук-таме по улиците на Париж след окупацията, за да означат, че на това и това място е бил убит боец от Съпротивата; в тях те виждат обезобразено от куршумите лице, локва кръв, проснато на земята тяло.

Още щом стъпих на гарата в Париж, същата, през която се връщахме след лятната почивка (когато набързо правехме планове за зимата и без съжаление за лятото се отдавахме на идващото време), в същата именно секунда, когато се отделих от стъпалото на влака и се наклоних над перона, рязко и студено като удар с нож ме прониза съзнанието какво ще представлява самотата.

Опустошителната буря беше отминала и аз оставах жива. Очаквах битката, но не знаех още каква ще бъде; пристъпвах за пръв път в един живот, който не бях имала нито време, нито желание да си представя. Безмълвие в апартамента и тази страшна тишина! Всеки предмет на мястото си, покривката на леглото чиста, възглавниците издути, сякаш никой не е лежал върху тях, цветята свежи, последните книги, които бяхме чели, сложени под ръка, и леглото. Виждах само най-близкото минало: последните четири денонощия и някъде много

далеч началото на това минало, деня на операцията — всичко на всичко двадесет и един ден, а отвъд тая бездна, на другия бряг — нашето щастие.

Свършено, свършено беше завинаги нашето щастие! Времето връхлиташе със своите вълни. Да се удавя или да изплувам, а аз не желяех нито едното, нито другото, отказвах да направя избор. Животът се налагаше като тиранин: „Живей или умри!“ — казваше той, но аз стоях на едно място. „Не искаш да ядеш, не искаш да спиш, искаш да ходиш с измъчено лице.“ Животът ми показваше, че греша. Не бях нито страхлива, нито смела. Децата ми служеха за опора — когато бяха при мене, държах се добре; помагаше ми тяхното неведение, както до неотдавна ми помагаше твоето неведение. Всичко у мен беше само външно, но без тази фасада бих рухнала. Усетих вцепенението, което е начало на смъртта. Искях да заспя, да изгубя съзнание, да потъна в мрака, но щом затворех очи, под клепачите ми блясваше ослепителна светлина. Оpozнах самотата, безмилостната и безконфликтна самота, прилична на гладка и равна повърхност, която започваше от мене и се простираше чак до хоризонта; пред погледа и пред мисълта нямаше нищо друго, освен нея. Не знаех какво да правя с дните си, къде да спра мислите си. Ти ме смазваше, стоеше прилепнал до лицето ми, задушаваше ме, непрекъснато си представях твоето боледуване, исках да си припомня нашия живот, но виждах само твоята смърт — тя ме заслепяваше. Не можех да се освободя от нея. Трябваше да блъскам затворената врата, но часовете минаваха, дните също и аз не предприемах нищо. Силех се да се държа прилично, да произнасям думи, каквито чакаха от мене.

Все още не се решавах да слушам музика, боях се тя да не ме извади от моето вцепенение и да ме тласне надълбоко в един свят, който не бих могла да понеса. Не правех опити да се противопоставям и не знаех на коя страна ще се наклоня — дали ще загина, или ще се спася. Инстинктът ми подсказваше ритъма и аз го следвах. Проклинах нощите, но не можех да ги избягна. Все пак имах достатъчно ясна мисъл да разбере, че човек не бива без стеснение да се хвали с нещо, което не е още постигнал. Колко пъти сме чували богатият да заявява, че щастието не е в парите? Мързеливият казва, че всяка дейност е губене на време, докато невежата пък твърди, че не културата прави човека; студените жени се хвалят, че са надмогнали плътската любов, а

нима безсилните мъже не смятат платоническата любов за най-красива? Преднамерена, хитра лъжа, зад която се крие позор, макар и да е вярно, че щастието не се състои в парите, че дейността може да бъде и безсмислена, че образованият човек невинаги е по-добър от необразования и че любовта не е само плътско чувство.

Що се отнася до мене, аз можех да запазя известно душевно равновесие само стигайки до дъното на онази бездна, наречена отчаяние. Ако имаше открит път, той непременно водеше през непрогледен мрак и през тресавище.

За да го намеря, трябваше да премина през ада, където ме тласна твоята смърт, а това значеше да не търся забрава, нищо да не притулвам, нищо да не отбягвам и да посрещам злото, както бях посрещала радостта.

Въртях се из апартамента сред предметите и се дразнех, загдето ми причиняват такова вълнение. Какво да правя с четката за зъби, със самобръсначката, с одеколona, с пуловера — всички тия, станали вече ненужни, вещи? Да ги изгоря, да ги запазя, да ги дам някому или да ги хвърля в Сена? Да ги унищожа, значеше да приема, че всичко е окончателно свършено, ако ги запазех, щях да се поддам на изкушението да направя онова, което ми се искаше в момента. Но нима трябваше да се превърна в жена, която живее само с миналото и се е отдала на безплодно боготворене: препрочита писма, притиска до гърдите си разни снимки, милва дрехи? Продадох някои мебели, смених мястото на други, но книгите оставих там, където ги беше подредил ти, защото ми помагаша да си представя някое твое движение, поглед или изречена фраза. Опитвах се да спра времето, да увековеча мимолетното, издигах статуи в празното пространство. Вечер лягах в нашето общо легло и оставах вцепенена, неподвижна като тебе, зазидана някъде заедно с тебе, далеч от себе си.

Чаках, без да очаквам. Така минаха месеци. Описах нашето имущество, изчислих дълговете ни, оцених стойността на всичко, което бяхме избирали заедно, „освен накитите и личните вещи“. Не бях напълно обедняла, но почти.

XIII

Не си спомням кога за пръв път почувствувах, че не всичко е безвъзвратно загубено. Дали някаква детска усмивка ме пробуди, или съгледах печал там, където не исках да я виждам? Не беше ли това чувството за отговорност? Или бях изчерпала най-сетне извора на отчаянието? А може би животът просто ме пое. Истината е толкова многостранна, че ми е невъзможно да определя как се закрепих отново в живота. Един ден забелязах, че не съм само фасада. Съществувах, дишах. Исках пак да участвувам в събитията. Полека-лека се съвземах и виждах какво беше останало от мене. Оттогава насетне започнах да не страдам от самотата и се оставих да свикна с нея.

И тя ми стана близка, сега ние се познаваме добре и аз мога да я гледам право в очите. Говоря за нея с ония приятели, които винаги са живели в самота. За мене няма нищо по-хубаво на света от една влюбена двойка и когато някой твърди, че да обичаш, значи да загубиш свободата и независимостта си, питам се дали говорим с него за едно и също чувство.

Спомням си, че една вечер прелиствах някаква книга. Погледът ми попадна на някаква илюстрация, представляваща скулптура, която често бяхме гледали заедно с тебе: женски торс, подобен на радостен, отправен към небето вик. Останах смаяна, но не обърнах страницата. Образите от миналото възкръснаха, аз сякаш гледах безкраен филм, чувах победна песен — през един ноемврийски ден и филмът, и песента секнаха. Стаята ми се видя по-различна от друг път; макар и да бях сама, аз сякаш я изпълвах цялата. Закачила се бях отново за веригата на живота и разбрах, че пак ще мога да съзерцавам красотата.

И все пак всичко ми причиняваше мъка, а най-вече погледите на влюбените, тяхното съучастничество, стоящо над тълпата, техните мигновено разменящи се погледи като две птички, които се срещат и политат над глъчката, над цигарения дим и над чашите с уиски; нищо друго не съществува за тях, срещата им е сложила ред в тоя свят, животът е станал справедлив, не е важно какво чуват и какво им се

говори — птичките са тук, те ги пазят и тутакси, щом се озоват сами на улицата, ще долетят. За мене двете птички са мъртви, но аз съм чувствителна към полета им над другите и безпогрешно ги откривам.

В края на краищата недоумявам защо тези полети са толкова редки.

Никога не бях гледала на смъртта с такава лекота, както по времето на моето щастие. Тогава ми беше почти безразлично дали ще живея, или ще умра. Сега обаче смъртта не излизаше от ума ми. Мислех за нея и когато пресичах улицата, и когато карах кола. Всяка хрема заплашваше да причини вътрешен кръвоизлив, всяко леко отслабване предвещаваше може би сериозно заболяване. Излизах от вцепенението и още болна влизах в света, който ме плашеше и където всяко нещо още дълго време, сама не знаех колко дълго, щеше да ме оскърбява. Спомням си вълнението, което ме обзе, когато видях при Порт дьо ла Вилет камион, натоварен с коне за кланицата. Тези осъдени на смърт животни, дори и те, ми напомниха за тебе. Друг път в автобуса останах като хипнотизирана от една малка мъртвешка глава, изработена от слонова кост, увиснала на златна верижка. Девојката, която я носеше, беше хубава, много млада, с подправени очи и бледи устни, но аз оголвах с поглед черепа ѝ, виждах две мъртви глави, на чието място застана оная, която ме преследваше.

Избягвах вече площад Сен Сюлпис. През време на твоето боледуване често минавах оттам. Една сутрин забелязах погребалния магазин, който се намираше за удобство до църквата. На витрината бяха изложени снимки от отлично организирани погребения и на удобни ковчези, заобиколени с големи свещи. Изведнъж ми мина мисълта: тук ще се отнесем и за тебе. Не ускорих крачките си и все пак сякаш хиляди черни птици заудряха криле в гърдите ми. Обзе ме неудържим стремеж да те видя, да се допра до тебе. Когато влязох в стаята, ти още спеше. Измъкнах се на пръсти и взех една книга, докато чаках да се събудиш. Всъщност не прочетох нито ред, но успях да се съвзема. Когато ме повика, лицето ми беше така спокойно, както ти го очакваше. Целунах те и в тази безутешна целувка вкусих последните глътки, които още ми оставаха. Морето прииждаше, знаех, че съм безсилна срещу прилива, и все пак продължавах да се боря за всяка

педя земя. Докато вървах по Сен Сюлпис имах само една мисъл и едно желание — да те видя жив. Задоволявах се с трохи, които поглъщах ненаситно. Какво беше останало от нашето неизмеримо щастие? Но ти беше спал добре, чувствуваше се по-малко уморен, отколкото предната вечер. Беше изгълтал наведнъж млякото с кафе и почти всичкия хляб. „Гладен съм, гладен съм.“ Аз гледах бледите ти очи с почервенели клепачи. „Едва преди три дена съм излязъл от болницата, виждаш ли колко бързо се поправям?“ — казваше ти. Да, ти нищо не разбра. Тази сутрин беше като всяка друга по пътя на твоето оздравяване. Слушах те и се питах докъде ще ме доведе нуждата ми от тебе и любовта ми. И отново се опирах до същия праг, до който се бях спряла в деня на операцията ти: да не страдаш, да не узнаеш истината! Това трябваше да бъде единствената повеля за мене. Ти с покорност оставяше погледът ми да прониква до дъното на душата ти. Колко години, а може би минути бяха изминали, докато всеки от нас успее да проникне до онова тайно кътче у другия, скрито още по-дълбоко от чувството, където разумът и инстинктът са в съгласие? Ние търсехме трудностите и избягвахме повърхностните вълнения и това именно аз скъпях. Всеки от нас искаше да запали у другия онова, което най-мъчно гори. Откакто нашата любов се зароди, ние непрестанно се проучвахме и наблюдавахме. Отхвърляйки закона на джунглата, бяхме се предали един на друг невъоръжени.

Копнеех за един последен разговор с тебе, докато си още жив. Бих желала да ми говориш за всичко: за себе си, за нас, за света, да ми кажеш какво мислиш за всяко нещо, да ме унесе това, което ще ми кажеш, което ще пошепнеш и повториш, да заспя с гласа ти, да се събудя с него, да се храня и запаса за дълго с твоите думи.

Последната вечер ти продължи да четеш след мене. Запита ме дали лампата не ми пречи. Не, светлината ми позволяваше да те виждам през полузатворените си клепачи. Чувах как обръщаш страниците, позволено ми беше всичко, освен да плача, но аз всъщност и нямах никакво желание да плача. Опитвах се да намеря подслон в нашето минало, но не смеех да ти говоря за него. Не бяхме свикнали да възкресяваме стари спомени и можеше да ти се стори странно, че

внезапно съм се замислила повече за миналото, отколкото за бъдещето. И тъй, докато ти четеше или спеше, аз тръгнах сама по изминатия път.

В началото нашият общ живот беше кратък — час, ден, после месец. Аз се свивах в това малко прекалено тясно минало. Знаех, че ще се разшири и нарасне, но между нас не се говореше за това. Имаше моменти на пориви и на въздържане. Все още изчакахме, наблюдавахме се един друг и търсехме смисъла на всяка казана дума. Дълго време си служехме с безличната форма на глаголите, не казахме нито „аз“, нито „ние“. Един ден местоимението „ние“ се появи, подхвърлено сякаш случайно, после изчезна; очевидно още не бяхме готови за него. Постепенно безличната форма стана изключение. Започнахме да градим нашия живот и щом решихме и признахме това, стана ни ясно, че от дълго време сме сдържали това свое желание. Изведнъж се появи изобилие от изживени заедно мигове и събития, запазени в паметта ни, защото бяха ни свързали. Понякога в присъствието на трето лице ставахме по-смели. Аз разказвах за една разходка в дъжд, ти добави, че и облачното небе може да бъде хубаво и че си видял как вятърът брули цвета на ябълковите дървета — насаме не бяхме споменали нищо за този скъп за двама ни следобед. Свиквахме един с друг и това бе такава продължителна работа и тъй запълваше живота ни, че понякога ни плашеше. Тогава без много приказки се обръщяхме кръгом и преставахме да се виждаме.

Любовта ни беше станала вече прекалено упорита и честолюбива, за да допусне каквато и да било превзетост. Нашите доводи бяха благородни. Доверието беше създадено, но ние имаме нужда от такива краткотрайни почивки, за да си дадем сметка пред себе си, да се убедим, че все още сме свободни да избираме бъдещето си, че сме независими в действията и вкусовете си. После пак се събирахме, без да проявяваме чувствата си, доволни, че изглеждаме неуязвими. Колко скъпа ми беше тая сдържаност между нас!

Нашата среща би могла да остане само един кратък чуден миг, един красив безбурен спомен, който с нищо да не промени хода на нашите два живота. В любовните приключения няма нищо необикновено. При тях човек не влага нищо съществено, затова си въобразява, че запазва себе си, но прави това зле, така че, минавайки от приключение на приключение, всички тези измамни думи и действия

малко по малко го похабяват и той заприличва на тъкан, която времето е разяло, преди да е послужила за целта си.

XIV

Когато след твоето погребение излязох от гробищата, знаех, че често ще ходя там. Но и да не стъпех никога на гроба ти, пак щях да бъда същата и да те обичам все така. Първата вечер, затваряйки прозорците, зърнах безлунното небе, огромно, смазващо. Бях сама на земята. Облаци плуваха по небето и аз исках те да ме отнесат със себе си. Дръпнах завесите и се скрих като звяр в дупката си. Не биваше да гледам повече небето, не биваше да гледам нищо, което бях обичала. Как щях да понеса погледа на децата си? От три дни не бях помислила за тях.

На следващия ден отидох на гроба ти. Безсмислена среща и още един излишен монолог. Бях въвн от действителността и не можех да я приема. Съвсем не ми помагаше това, че непрекъснато премислях нещата. Твоят гроб стоеше пред мене, аз го гледах, пипах пръстта и тъй като не можех да направя нищо, започнах да вярвам, че ти ей сега ще дойдеш, с малко закъснение както обикновено, че ще те усетя до себе си и тогава заедно ще гледаме този пресен гроб.

Напразно си повтарях, че си мъртъв, самоизмамата продължаваше. Ти не идваше, но ме чакаше в колата — и една малка надежда, съвсем безумна, знаех, че е безумна, ме обземаше.

„Да, той сигурно е в колата.“ Колата беше празна, но аз продължавах да се браня, сякаш си давах кратък отдых и си казвах: „Може би се разхожда по хълма.“ Тръгнах към къщата и разговаряйки с приятели, не спирах да те търся по пътя, макар и да не вярвах, че ще те срещна.

Същата вечер тръгнах за Париж. Стори ми се, че те изоставям. От три седмици насам, откакто те откараха с количката по дългия бял коридор, аз правех само едно — изоставях те на съдбата ти; следвах те, съпътствах те отдалеч, но оставах в света на живите; ти, без да го знаеш, се отдалечаваше и в очите ти, в усмивката ти аз виждах твоето заминаване.

Върнах се на другото лято. Моята първа лятна почивка без тебе. Излязох от Париж в най-големите горещини. Още от зори пред очите ми се занизаха хълмове, кипариси, лозя и морето, което сякаш изплуваше от мъглата и едва се различаваше от небето. Пак откривах същата липса на багри, същото трептене на светлината. Тогава разбрах, че без да си го признавам, съм се готвила за нова среща с тебе и че тази смътна, неосъзната надежда ме е подтикнала да се върна тук. Възкръснаха старите ми противоречия — да те избягвам или да живея винаги с мисълта за тебе, да превърна едно гробище в място за среща с тебе или да кажа и да повярвам, че от сега нататък само споменът и нашите деца ще бъдат твоето продължение. Противно на разума аз се насочвах към един твой образ, изчезнал завинаги, последния, преди облечените в черно хора да те обвият в плащеница и да те затворят в оловния ковчег. Нямах спокойствие, исках час по-скоро да дойда при тебе, по-скоро да видя двете дървета и каменната обшивка на гроба. На какво се надявах?

Карах бързо с озлобление в душата. Времето беше прекрасно и децата пееха. Останах смаяна, като видях къщата непокътната. Вероятно бях очаквала кой знае какво бедствие — бойно поле, развалини, обгорени дървета, пепелище, обрани лозя; всичко обаче бе запазило неизменната си прелест. Намерих отново и щурците, и вятъра в чинара, и зелените, леко почервенели пинии, високите треви, обезцветената ливада, виещите се растения, подивялото мушкато, както и разкошно нацъфтялата глициния. Нито следа от битка по тая виргилиевска земя, както я наричах аз.

Очевидно не бих могла да променя света само защото ти не си вече на тая земя. Оставих децата и отидох при тебе на гроба. Беше най-горещият час през деня, когато цветята вехнат. Дърветата бяха пораснали, пръстта се беше слегнала. По-рано мислех, че в гробищата цари вечен покой. Ние с тебе обичахме да посещаваме гроба на Ван Гог и на Тео в Овер. Харесваше ни бръшлянът, с който бяха обрасли тези гробове, и си казвахме, че в гробищата е тихо и спокойно, но е много приятно след това да се завърнем вкъщи, да усетим топлината на огъня във вечерната прохлада, да бъдем двамата и да гледаме как луната изгрява, да чуваме кукумявките, да се вслушваме спокойно в тишината. Но през този ден синьото небе, тъмните кипариси, нежният

ветрец бяха само декор, върху който се открояваше твоят образ. Погледът ми стигаше до скритите дълбини, до подземния, нечовешки свят, където всеки гниеше сам, и ти като другите — само на един метър от мене.

Колко ли години ще са потребни, стотици може би, докато простите елементи, от които беше съставен, се смесят със земните пластове и ти се превърнеш в прах, в земни соли, в няколко шепи пясък, които някой в бъдещето ще пресява през пръстите си, както правехме ние: лежахме на слънце прегърнати през рамо и ръцете ни бавно като от пясъчен часовник изпускаха ситния пясък и се наслаждаваха на неговата приятна, жива топлина.

Тези милиарди клетки, събрани заедно, за да образуват любимото, неповторимо същество, аз си ги представях като звезден дъжд. В един миг разумът ми надделя. Не можеше да има никаква среща между нас. Аз стоях сама пред тебе, мъртвия, пред нищото. Можех да си припомня твоя глас, да възкреся в паметта си нашите разговори, да си представя твоите движения, можех също да измисля едно настояще, да съставя въображаем диалог между двама ни, но всъщност не можех да очаквам нищо повече от тебе. Ето това беше истината. Ти беше напуснал този свят завинаги. Един слаб, но безпощаден глас ми повтаряше: „Живей или умри, но реши! Трябва да избереш.“

Тогава, в онзи ден, имах чувството, че не съм създадена да намеря спокойствие; може би душата ми ще се разведри утре, след десет години, а може би никога.

На връщане видях, че децата си играят на пътя. Бяха намерили играчките си и нагласяха малката бяла масичка. Приготвиха се за лятото.

Обзе ме изкушението да разваля тяхното удоволствие и да ги отведа горе в стаята им, за да почувствуват и те, че на света няма справедливост, но проявих благоразумие и ги поведох на обичайната разходка. За една година младите лози бяха покарали, а други бяха родили първото грозде.

Животът продължаваше. Реших и аз да продължа, макар да знаех, че много пъти ще падам духом, ще губя сили; реших да бъда разумно създание, да се нагаждам към ритъма на годишните времена, да дишам дълбоко, да казвам „да“ и да усещам как бие сърцето ми.

Децата бяха много нежни с мене, всяко ме държеше за ръка и аз се уплаших, че са доловили моя смут. Почувствувах се виновна, следователно спасена за днес. Предложих да им разкажа приказка, но коя?

— Разкажи ни приказката за малкия бик.

И аз разправих приказката за малкия черен бик, който живеел щастливо в Камарг с майка си, но един ден дошли да го откарат за бой с бикове.

— Но той няма да умре, нали?

— Не, разбира се, няма. Той ще победи всички.

— Щом е сигурно, че няма да умре, то разкажи как е преминал през големи опасности.

Обясних подробно как бикът се е спасил от тореадора. Бил умен, особен бик, познавал колко е часът и знаел, че след петнадесет минути бой ще остане жив. Храбро се биел, не позволявал да го доближат, разбрал, че смъртоносната шпага е скрита под червения плащ. Хората се смеели, защото той провалял всички хитрини на човека, и когато часовникът ударил, на арената се надигнала буря от овации. Тълпата надавала викове: „Viva el toro!“ Същата вечер бикът се върнал у дома си. За първи път се случвало бик да излезе жив и здрав от такова голямо преमेждие. Посрещнали го като герой и, разбира се, скоро се оженил и му се родили много деца.

Децата слушаха. Неусетно бяхме спрели и седяхме на познатия ни пън. Бях се научила вече да се раздвоявам — чувах се да говоря, разбира се, това бях аз, но толкова осакатена от твоята загуба, че едва можех да се позная.

Наоколо беше неизразимо красиво. Небето блестеше и отразяваше като на екран образите, които се раждаха в съзнанието ми; сякаш някаква светла и безпощадна ракета се разпръсваше във въздуха или по-скоро това бяха ослепително ярки светкавици, отломки от тебе, които ме поразяваха, без да ме унищожат. Моят поглед се пресягаше, за да улови някоя усмивка, някоя съгласувана крачка — твойт ляв и моят десен крак, поставени едновременно на земята, виждах се как те посрещам с прегръдка на прага на нашия дом, как ти поемаш първата глътка въздух, щом пристигнем на мястото за почивка, как заявяваше: „Тук сега започва нашата ваканция.“ Ти беше незавършена fuga, прекъсната арабеска. Виждах твоя път, затворен с надписа: „Той бе“.

Мечтаех да спрягам глагола съм така: „Аз съм щастлива жена, ти си щастлив мъж.“

Приказката свърши. Децата се отдръпнаха. Гледах ги как се отдалечават, хубави и крехки като обещание, два млади живота, за които бях отговорна и които трябваше да отведа, но къде, и аз не знаех. Ще мога ли да им спестя трудностите, които ние с тебе изживяхме? Пък и трябваше ли да го направя? Не беше ли най-важното те да имат достатъчно сили в себе си, достатъчно любов, за да посрещнат смело живота и да обикнат тази борба? Те скоро щяха да възмъжеят, струваше ми се, че виждам вече това време. Представях си ги щастливи, блажени; може би се лъжех, но хубаво беше да си създавам тази радост.

XV

Лятната почивка протече сред детския смях. Аз пак скитах по плажа, пак се катерех по скалите, оставяйки се, както някога с тебе, на случайността. Имаше обаче един път, по който никога не минавах. От двете му страни се издигат тръстики, високите им стебла се срещат и когато колата ни минаваше оттам, тя си проправяше път през тях. Високите стебла се удряха в каросерията и издаваха съскащ шум, който докарваше децата във възторг; те се изправяха, за да ги улавят, а ние карахме бавно от страх да не се порежат. За тях това беше приключение в някаква девствена гора на морския бряг. Щом слезеха от колата, веднага се събличаха голички, припкаха по горещия пясък, размахвайки тръстиките като хоругви. Но достигнеха ли крачката им до спокойното море, те се спираха и ни чакаха. Първата баня беше най-шумната. Около нас се вдигаха истински водоскоци. Ти вземаше децата поред, подхвърляше ги високо и ги улавяше точно когато докоснеха повърхността на водата. Те крещяха радостно:

— Още, още, сега мене!

Но ти се уморяваше много скоро.

— Само още веднъж — молеха се те.

И ти скланяше:

— Добре, още по един път и няма вече.

И сега сякаш чувам как се смееха до задъхване и отлетели във въздуха като топка, само за миг, задържаха дъх, обзети от оня приятен страх, който децата обичат да изпитват, когато се чувствуват в безопасност. После продължаваха сами да си играят на брега, а ние лягахме на жълтия пясък и се отдавахме на слънчевите ласки. Полека-лека децата се уталожваха, но внезапно някой надаваше индиански вик и заповядваше да се построи колиба, която никога не се дострояваше, да се изкопае дупка, да се опаше с тръстика и да се покрие с кърпа или с морски лилии, според сезона. Лилиите растат по дюните и сега аз ги нося на твоя гроб.

През първата половина на лятото живях малко недействителен и двойствен живот. Никога дотогава не бях усещала така силно колко е приятна милувката на слънцето и на водата, колко хубаво мирише солта върху кожата. Чаках да измине денят, за да се изкача до гроба ти. Но това вече не беше среща; аз идвах, за да видя земята, която те покриваше, и дърветата, чиито корени те заобикаляха. Поливах цветята и още нежния бръшлян, които изгаряха на слънцето. Земята пиеше водата и шумно като човек я поглъщаше.

После се връщах вкъщи. Децата ме посрещаха радостни, нежни, настойчиви и се нахвърляха лакомо да ме целуват. Оставях се в ръцете им, приятно ми беше, те ме обичаха, те бяха животът. Усещах глад, отново добих вкус към храната, но от прекалено хубавите нощи се боях и се криех. Знаех, че зад спуснатите капаци на прозорците луната струеше и обливаше с лъчите си пиниите, долината и зелените дъбове. Обземаше ме желание да се изкача до гроба ти и да легна до тебе. Но не бях достатъчно сигурна в себе си, за да го направя. И продължавах да чета.

Към края на лятото вече свикнах с твоя гроб. Можех да мисля за него отдалеч, а понякога дори с известно спокойствие. Следях растежа на дръвчетата. Видях как се извишиха над стената и върхът им надникна към морето. Зная как сянката им играе по гроба, кой вятър ги досяга. Където и да съм, стига да поискам, чувам шума по шосето, селската глъч, ядовития мистрал, буйния източен вятър, дъжда, скърцането на желязната врата, когато някой гост пристига. Да, аз познавам всички шумове, които стигат до гроба ти. Зная също и в кои часове птичките идват да пият вода от чашките на цветята.

XVI

Месеците, годините текат, годишните времена се нижат едно след друго. Ето пак настъпи пролет. Тя се носи из тихия въздух и внезапно ме докосва. Ту ми дава сила и надежда, ту отново ми ги отнема. Понякога не я усещам, а понякога е непоносимо тежка, но винаги прониква чак до мозъка на костите ми. Достатъчен е и най-малкият полъх на пролетта, примесен с внезапно захладял въздух, с цъфналото дърво в моя двор, с ромона на дъжда, с долетял през прозореца смях, за да изникнат отново безброй въпроси. Всичко — и душевното спокойствие, което мислех, че съм постигнала, и мъдростта, с която се гордеех, и взетите решения, и приетата действителност, и уталоженият бунт, и затънялата болка, — всички тези мои кули се оказваха въздушни. Бурята е стихнала само за миг, но тя ме дебне и е готова да ме връхлети, щом небето се избистри и около фиданките се появи нежното зелено сияние.

— Сега е пролет, ще си обуя белите чорапки, всичките ми другарчета носят бели чорапи — се провиква дъщеря ми.

Да, звярът е жив, той души, знае, има верен усет. Разумът ми отбелязва връзката между причината и следствието, но е безсилен пред тръпките, които ме обземат. Тялото ни никога не лъже, то винаги ни напомня кое е редно да се направи. Чувствувам се отпаднала, безсилна. Излизам от безчувствеността, за да се залутам между яростта и мъката. Възмутително е, че те няма. Често виждам да минават две стари жени. За да изминат оная част от улицата, която се вижда от прозореца ми, нужен им е близо час. Едната е прегърбена надве, другата я подкрепя; пристъпват, без да виждат никого, без да говорят, прилични на две механични кукли, облечени в черно, с безцветни лица, по които дори не може да се прочете какви са били. Дали знаят още, че има пролет? Това, че се движат и че сърцата им бият, достатъчно ли е, за да се каже, че живеят? А може би те държат на живота повече, отколкото хубавият юноша, готов да умре за онова, което обича, отколкото прекрасният млад човек, какъвто беше ти, когато казваше: „Искам да умра хубав.“

Пролетта ме измъчва. Иска ми се да я помоля за пощада. Всяка година се надявам да мога да я изживея или да забравя как изглежда. Нима не съм направила нито крачка напредък? Все още ли продължавам да се лутам като пате в решето? Все така свита на кълбо, наежена в леглото си ли трябва да стоя и това ли е единственото, което мога да сторя?

Сладостта на въздуха ме кара да мечтая за онова, което беше, и за онова, което би могло да бъде, ако ти беше тук. Оставям се на течението, без да се взирам много надълбоко и много надалеч. Чакам оня миг, когато ще се почувствувам отново силна. Този миг ще дойде. Зная, че животът все още може да ме въодушеви. Искam да се спася, без да се освободя от тебе.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.